

39. zborovanje ZZDS
Zveze zgodovinskih društev Slovenije 2018

MEJNIKI IN ZGODOVINA

VELIKA ZGODOVINA SKOZI OČI MAJHNEGA ČLOVEKA

Zbornik povzetkov

Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije
Čekinov grad, 27.–28. 9. 2018

“Mejniki in zgodovina. Velika zgodovina skozi oči majhnega človeka”

Zbornik povzetkov

39. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije – ZZDS 2018

Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 27.–28. september 2018

Uredili: Ana Marija Lamut, Dragica Čeč

Oblikovanje naslovnice: Alenka Obid, ZRS Koper

Slika na naslovnici: © Can Stock Photo / grop

Prelom: Alenka Obid, ZRS Koper

Založila in izdala: Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Za založnika in izdajatelja: Branko Šuštar

Povzetke je recenziral Programski odbor 38. zborovanja ZZDS

Tisk: Birografika Bori d.o.o.

Naklada: 60 izvodov

Ljubljana, september 2018

39. zborovanje ZZDS smo pripravili v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Ljubljana, Muzejem novejšje zgodovine Slovenije in Znanstveno-raziskovalnim središčem Koper. Dogodek sodi med dogodke Evropskega leta kulturne dediščine.

Za podporo zborovanju se zahvaljujemo tudi SVIZ Sindikatu vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture, Oddelku za zgodovino FF v Ljubljani in drugim podpornikom.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)(082)

ZVEZA zgodovinskih društev Slovenije. Zborovanje (39 ; 2018 ; Ljubljana)

Mejniki in zgodovina : velika zgodovina skozi oči majhnega človeka : zbornik povzetkov / 39. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije - ZZDS 2018, Ljubljana, 27.-28. 9. 2018 ; [uredila Ana Marija Lamut]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2018

ISBN 978-961-6777-23-0

1. Gl. stv. nasl. 2. Lamut, Ana Marija

296548608

VSEBINA

- Kornelija AJLEC:** Mejne vojne ali kako so ozemeljske spremembe vodile v drugo svetovno vojno ter usmerjale njen potek 17
Border Wars or How did the Territorial Changes Lead to the Second World War and Directed its Course 18
- Bojan BALKOVEC, Božidar FLAJŠMAN:** O avdiovizualnih virih raziskovalnega projekta in uporabi družabnih medijev 19
On audiovisual sources of a research project and the use of social media 20
- Borut BATAGELJ:** Anonimka kot vir: projekt *Zgodovinskega arhiva Celje* 23
- Urška BRATOŽ:** Doživljanje novoveških epidemij skozi oči posameznika in skupnosti: primera zapisov iz »kužnih dnevnikov« 25
- Vilma BRODNIK:** Spomini nekaterih obsojencev iz Nagodetovega procesa kot vir za pouk o človekovih pravicah pri predmetu zgodovina v osnovnih in srednjih šolah 26
- Dunja DOBAJA:** Bil/a sem ukradeni otrok 28
- Duša FISCHINGER:** Družinska zgodovina kot nov način spoznavanja preteklosti 29
- Matej HRIBERŠEK:** Nekaj zanimivosti o življenju in delu barona Žige Herbersteina na osnovi njegove latinske avtobiografije *Ljubemu zanamstvu (Gratae posteritati)* 31
Some Interesting Details About the Life and Work of Baron Sigismund (Siegmund) von Herberstein, Based on His Latin Autobiography *To My Dear Posterity (Gratae posteritati)* 32
- Marija JURIĆ PAHOR:** »*Ko je vkorakal Hitler ...*«. Koroški Slovenci in leto 1938 z vidika strategij odzivanja 33
- Katarina JURJAVČIČ:** Vlastja, kampiljc poveljne časopisne reportaže 35
- Stanislav JUŽNIČ:** Drobni dunajski podjetnik Swaty na prepihu velike mariborske zgodovine 36

- Matej Matija KAVČIČ:** Vzgoja učencev prek lika Alojzija Šuštarja 38
- Petra KAVREČIČ:** Romanje skupine veteranov »269. pehotnega regimenta« po poteh nekdanje Soške fronte 40
- Boštjan KERNČ:** Zgodovinska oseba lahko oživi v računalniški igri: Davorin Jenko in njegov čas v animirani in »igrificirani« pustolovščini 42
- Dušan KOS:** Mali veliki človek pred kraljico. Misli in komunikacija državnega uradnika z vladarjem in visoko politiko v času velikih državnih reform v Habsburških deželah sredi 18. stoletja 44
- Jurij KUNAVER:** Dnevniški zapiski Pavla Kunaverja 46
- Peter MIKŠA, Matija ZORN:** Meja med nemškim rajhom in NDH v Obsotelju 1941–1945: med spominom in materialnimi ostanki 48
Border Between the German Reich and Independent State of Croatia in Obsotelje 1941-1945: Between Memory and Material Remains 48
- Anica MIKUŠ KOS:** Pogled na množično nasilje – perspektiva mojega življenja 50
- Miha OJSTERŠEK:** Slovanski voditelji in njihovi germanski nasprotniki: primerjava vpliva posameznika na razvoj plemenske skupnosti pri Slovanih in Germanih 51
- Marjeta PISK:** Pomen socialnih mrež znotraj zgodovinskega dogajanja in oblikovanja spominov: primer spominskih zapisov duhovnika 53
- Jelka PIŠKURIČ:** Politični mejniki in vsakdanje življenje – podoba socializma v spominih pričevalcev 54
- Renato PODBERŠIČ:** Marcello Morpurgo in njegova Gorica 56
- Miha PREINFALK:** »Vedno sem bila slovenskemu življenju naklonjena ...«
Usoda visokega plemstva na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej 58
- Jelka PŠAJD:** Vloga ženske na podeželju Pomurja in Porabja: prevzemanje moških vlog v odsotnosti moških članov družine 59
- Irena RIBIČ, Urška PURG:** Predstavitev projekta In search of freedom – V iskanju svobode: 1968–2018 60

Vida ROŽAC DAROVEC: »Prav proti fašistom v naši vasi ni bil noben ...«. Arheologija spominjanja na čas fašizma na istrskem podežlju	62
Marijan RUPERT: Karmela Kosovel: Lepa Vida slovenske kulture?	63
Irena SELIŠNIK, Ana CERGOL PARADIŽ: Feminizacija uradniškega poklica po prvi svetovni vojni in usode prvih uradnic	65
Anton SNOJ: Ideja o treh Vidovih dnevih: reinterpetacija zgodovine na slovenskih šolah v prvi Jugoslaviji	66
Kaja ŠIROK: Pričevalci kot naratorji XX. stoletja	68
Nadja TERČON: Sava in Jolanda, prvi slovenski pomorščakinji	70
Maja VEHAR: Spomini na Žiri kot obmejni kraj v času druge svetovne vojne	71
Memories of Žiri as a Border Town During World War II	72
Ivan VOGRIČ: Usode slovenskih prostovoljcev v sestavi protiturških sil v letih 1875–1878	74
Matija ZORN, Peter MIKŠA: Rapalska meja in njena dediščina	75
The Rapallo Border and its Heritage	76
Jasna ŽIŽEK: Zgodbe o arhitektu Novaku in njegovih delih: raziskovalna naloga s področja zgodovine učenk OŠ I Murska Sobota	78

PROGRAM

ČETRTEK, 27. 9. 2018

- 8.30–8.50** Registracija, kava
8.50–9.10 Pozdravni nagovori (Viteška dvorana)
9.10–9.45 Uvodno predavanje **Marta Verginella** (Viteška dvorana):
Zgodovina med individualnim in kolektivnim; od množice do posameznika, od biografije do globalne zgodovine
9.45–10.40 Okrogla miza: Velika zgodovina skozi oči majhnega človeka: osebni spomini, dostopnost, objavljane (moderator: Dragica Čeč)
10.40–11.00 Odmor

Vzporedni paneli potekajo:

A - v Viteški dvorani (1. nadstropje) in **B** - v Pedagoški sobi (pritličje)

11.00–12.40 **Vzporedna panela - panel A:** *Soočanje raziskovalca z (ekstremnimi) izkušnjami posameznika*, predseduje **Sašo Jerše**

Anica Mikuš Kos, Otroštvo v vojni – spomini in razmišljanja iz današnjega časa

Vida Rožac Darovec, »Prav proti fašistom v naši vasi ni bil noben ...«
Arheologija spominjanja na čas fašizma na istrskem podeželju

Kaja Širok, Pričevalci kot naratorji XX. stoletja

Vilma Brodnik, Spomini nekaterih obsojencev iz Nagodetovega procesa kot vir za pouk o človekovih pravicah pri predmetu zgodovina v osnovnih in srednjih šolah

Marija Jurić Pahor, »Ko je vkorakal Hitler ...« Koroški Slovenci in leto 1938 z vidika strategij odzivanja

11.00–12.40 Vzporedna panela - panel B: Posamezniki v izkušnjah kriz in neznanega, predseduje Katarina Keber

Ivan Vogrič, Usode slovenskih prostovoljcev v sestavi protiturških sil v letih 1875–1878

Petra Kavrečič, Romanje skupine veteranov »269. pehotnega regimenta« po poteh nekdanje Soške fronte

Miha Ojsteršek, Slovanski voditelji in njihovi germanski nasprotniki: primerjava vpliva posameznika na razvoj plemenske skupnosti pri Slovanih in Germanih

Matej Hriberšek, Nekaj zanimivosti iz življenja in dela barona Žige Herbersteina na osnovi njegove latinske avtobiografije Ljubemu zanamstvu (Gratae posteritati)

Urška Bratož, Doživljanje novoveških epidemij skozi oči posameznika in skupnosti: primera zapisov iz »kužnih dnevnikov«

12.40–13.30 Daljši odmor

13.30–14.30 Vzporedna panela - panel A: Ženski pogledi, predseduje Marta Verginella

Irena Selišnik, Ana Cergol Paradiž, Feminizacija uradniškega poklica po prvi svetovni vojni in usode prvih uradnic

Marjan Rupert, Karmela Kosovel: Lepa Vida slovenske kulture?

Jelka Pšajd, Vloga ženske na podeželju Pomurja in Porabja: prevzemanje moških vlog v odsotnosti moških članov družine

13.30–14.30 Vzporedna panela - panel B: Moški pogledi, predseduje Marko Štuhec

Dušan Kos, Mali veliki človek pred kraljico. Misli in komunikacija državnega uradnika z vladarjem in visoko politiko v času velikih državnih reform v habsburških deželah sredi 18. stoletja

Marjeta Pisk, Pomen socialnih mrež znotraj zgodovinskega dogajanja in oblikovanja spominov: primer spominskih zapisov duhovnika

Jurij Kunaver, Osebni dnevnik Pavla Kunaverja

14.30–16.00 **Občni zbor ZZDS**

17.00 **MOŠKI NE JOČEJO.** - Projekcija filma za udeležence simpozija
– Kino Dvor, Kolodvorska 13, Ljubljana, <https://www.kinodvor.org/spored/>

PETEK, 28. 9. 2018

8.30–9.00 Registracija, kava

9.00–10.40 **Vzporedna panela - panel A:** *Posamezniki v 2. svetovni vojni*,
predseduje **Kaja Širok**

Kornelija Ajlec, Mejne vojne ali kako so ozemeljske spremembe vodile v drugo svetovno vojno ter usmerjale njen potek

Bojan Balkovec, **Božidar Flajšman**, O avdiovizualnih virih raziskovalnega projekta in uporabi družabnih medijev

Maja Vehar, Spomini na Žiri kot obmejni kraj v času druge svetovne vojne

Peter Mikša, **Matija Zorn**, Meja med nemškim rajhom in NDH v Obsotelju 1941–1945: med spominom in materialnimi ostanki

Matija Zorn, **Peter Mikša**, Rapalska meja in njena dediščina

9.00–10.30 **Vzporedna panela - panel B:** *Posamezniki v vrvežu 20. stoletja*, predseduje **Aleš Gabrič**

Borut Batagelj, Anonimka: projekt Zgodovinskega arhiva Celje

Katarina Jurjavčič, Vlastja, kamplejc povelje časopisne reportaže

Irena Ribič, **Urška Purg**, Predstavitev projekta In search of freedom – v iskanju svobode: 1968 –2018

Boštjan Kernc, Zgodovinska oseba lahko oživi v računalniški igri: Davorin Jenko in njegov čas v animirani in igrificirani »pustolovščini«

Katarina Jurjavčič, Vlastja, kamplejc povelje časopisne reportaže

Jelka Piškurič, Politični mejniki in vsakdanje življenje – podoba socializma v spominih pričevalcev

10.40–11:00 Odmor

11.00–12.40 **Vzporedna panela - panel A:** *Posamezniki pred izzivi časa,*
predseduje **Branko Šuštar**

Nadja Terčon, Sava in Jolanda, prvi slovenski pomorščakinji

Renato Podbersič, Marcello Morpurgo in njegova Gorica

Stanislav Južnič, Drobní dunajski podjetnik Swaty na prepihu velike
mariborske zgodovine

Miha Preinfalk, »Vedno sem bila slovenskemu življu naklonjena ...« Usoda
visokega plemstva na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej

Dunja Dobaja, Bil/a sem ukradeni otrok

11.00–12.40 **Vzporedna panela - panel B:** *Pomembni posamezniki in*
njihova integracija v šolski kurikulum, predseduje **Bojan**
Balkovec

Jasna Žižek, Zgodbe o arhitektu Novaku in njegovih delih: raziskovalna naloga
s področja zgodovine učenk OŠ I MURSKA SOBOTA

Matej M. Kavčič, Vzgoja učencev prek lika Alojzija Šuštarja

Anton Snoj, Ideja o treh Vidovih dnevih: reinterpretacija zgodovine na
slovenskih šolah v prvi Jugoslaviji

Duša Fischinger, Družinska zgodovina kot nov način spoznavanja preteklosti

12.40–13.50 Daljši odmor

14.00–15.00 **Viteška dvorana - PODELITEV ČASTNEGA ČLANSTVA**
ZZDS

PODELITEV NAGRADE KLIO IN PRIZNANJA
E. DOLENCA

Na to stanovsko prireditev so posebej toplo vabljeni vsi
slovenski zgodovinarji!

15.00–16.00 Druženje z nagrajenci

POVZETKI

Kornelija AJLEC*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino*

kornelija.ajlec@ff.uni-lj.s

**MEJNE VOJNE ALI KAKO SO OZEMELJSKE SPREMEMBE
VODILE V DRUGO SVETOVNO VOJNO TER USMERJALE
NJEN POTEK**

Cilj skoraj vsake vojne v zgodovini je utrjevanje lastnega ozemlja in njegova ekspanzija. Posebnost sodobnih vojn pa je poskus zamejevanja državnih meja v okviru ene nacije in jezika, kar se je izkazalo za posebej težavno, saj so jih akterji poskušali začrtati glede na naravne značilnosti obmejnega terena. Jezikovne in nacionalne skupine so namreč le redko strogo ločene, so večinoma fluidne in spreminjajoče z naravnimi in historičnimi fluktuacijami. Po sklenitvi miru ob zaključku prve svetovne vojne so nove meje odigrale dvojno vlogo: bile so rezultat konflikta in so postale vzrok za konflikt. Revizija državnih meja ni bila želja le nacistične Nemčije, želja po obrambi lastnih meja pa je vodila države v izgradnjo številnih obrambnih linij. Nezmožnost in nezrelost mednarodne skupnosti, da bi se uprla predrugачenju meja, je nazadnje vodila v največjo vojno v Evropi, ko so bile zarisane nove meje v skladu s historičnimi hlastanji držav sil osi po ustanovitvi velikodržavnih entitet, dostopom do lokalnih naravnih virov ali na podlagi obstoja katere od manjšin na določenem ozemlju. Prispevek bo predstavil najbolj pomembne primere mejnih sporov in utrjenih meja v Evropi, ki so imeli pomembno vlogo pri izbruhu druge svetovne vojne.

Ključne besede: meje v Evropi, revizija meja, Versajska Evropa, druga svetovna vojna

BORDER WARS OR HOW DID THE TERRITORIAL CHANGES LEAD TO THE SECOND WORLD WAR AND DIRECTED ITS COURSE

The goal of nearly every war in history is to strengthen one's own territory and to expand it. The particularity of modern wars however is an attempt to limit state borders within one nation and language. This process turned out to be especially challenging as the actors attempted to do so in accordance with natural characteristics of border lands. Language groups and nations are seldom strictly divided; mostly they are fluid and ever changing by natural and historic fluctuations. After the First World War, new borders played a dual function: they were the result of the conflict and they became the source of the conflict. The revision of state borders was not an exclusive goal of Nazi Germany, while the desire to defend its own borders led the countries to build numerous defense lines. Incapability and immaturity of international community to resist the alteration of borders led to the outbreak of the biggest war in Europe, when new borders were drawn in accordance with historical aspirations of the Axis countries to create large-scale state entities, gain access to the natural resources or based on existence of minorities in a particular territory. The paper will illustrate the most important border disputes and defense lines in inter-war Europe that had played a major part in the outbreak of the Second World War.

Keywords: borders in Europe, border revision, Versailles Europe, Second World War

Bojan BALKOVEC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Božidar FLAJŠMAN

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
bozidar.jozef.flajsman@ff.uni-lj.si

O AVDIOVIZUALNIH VIRIH RAZISKOVALNEGA PROJEKTA IN UPORABI DRUŽABNIH MEDIJEV

Sodelavci raziskovalnega projekta *Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva* pri svojem delu uporabljamo različne vrste arhivskega gradiva, ki ga dopolnjujemo z intervjuji. Arhivsko gradivo smo iskali v domačih in tujih arhivih, ki hranijo gradivo, ki razjasnjuje oblikovanje in vzdrževanje meje med različnimi okupatorji, ki so zasedli Slovenijo. Sestava raziskovalne skupine, ki vključuje tudi geografe, je za večino zgodovinarjev pomenila veliko in pozitivno spremembo pri raziskovalnem delu. Glede na vsebino raziskave je tokrat pomemben del postalo delo na terenu. Delo na terenu pomeni iskanje materialnih ostankov meja v naravi (betonski ali železni ostanki, ponekod posamezne stavbe).

Za percepcijo posameznikov in skupine iz okolja, kjer je bila meja, pa so pomembna tudi različna pričevanja. Zbiranje pričevanj ima dve izhodiščni točki. Prva je pričevanje posameznikov, ki so živeli ob okupacijskih mejah, ali pa jim je v času vojne meja pomenila pomembno oviro za njihovo običajno življenje. Poleg tega ti intervjuji običajno niso povezani z delom na terenu, v smislu odkrivanja ostankov meja. V vsebinskem smislu so ti intervjuji obsežnejši in se ne dotikajo le vprašanih meje, ampak vseh področij življenja v času okupacije.

Posebej ob slovensko hrvaški meji pa tudi aktualnega dogajanja z bodečo žico, kjer nehote prihaja do primerjav in vzporednic s časom druge svetovne vojne. Katere vsebine bodo zajete v intervjuju oz. katera vprašanja oz. podvprašanja bodo zastavljena je odvisno od starosti intervjuvanca. Najstarejša intervjuvanka je bila rojena leta 1919, večina med 1920 in 1940. Pomemben je tudi geografski vidik, namreč kje je intervjuvanec živel. Največji del intervjuvancev je živel na podeželju ali pa v manjših krajih. Le nekaj jih je iz večjih krajev oz. krajev s kakšnim večjim industrijskim obratom.

Drug tip zbiranja pričevanj pa ni načrten, ampak spontan. Spontan je na način, da ob raziskovanju na terenu srečujemo posameznike, ki živijo blizu za nas zanimivih lokacijah. Hitro navežemo stik in osebo povprašamo o morebitnih spominih, morda osebnih morda iz pripovedovanj prednikov ali o splošnih vedenjih v kraju. Odziv ljudi na terenu, ki jih prosimo, da nam povedo kar vedo o objektu, lokaciji ali meji, je odličen, saj le redko kdo ni pripravljen dati izjavo. V takšnem primeru prosimo, da nam povedo zgodbo, potem pa to v kamero pove nekdo od prisotnih sodelavcev projekta. Pristno pripovedovanje je za nas raziskovalce zanimivo iz več razlogov. Med njimi so zagotovo jezik, pogosto dialekt, nato besednjak, način pripovedovanja (prepričljivo, polno podrobnih opisov, natančno) in vsekakor tudi osebni odnos do vsebine, ki jo ima lahko samo nekdo, ki ima neposredno osebno zvezo z dogodki, ki jih opisuje.

Po nekaj mesecih izvajanja projekta smo se odločili, da bomo za širjenje informacij o izvajanju projekta uporabili platformi Facebook in YouTube. Predvsem FB se je pokazal kot pomemben, saj omogoča dvosmerno komunikacijo. Objavljamo dele intervjujev in posnetke s terena, kjer sodelavci projekta in naključni intervjuvanci opisujejo mejo, ostanke ali se spominjajo dogodkov. Prvi vtis o zanimanju kaže število obiskov in dolžina ogledov video posnetkov. Zanimivi pa so tudi odzivi na posnetke. Dragoceni so predvsem tisti, kjer ogledovalci dodajo informacije, ki so za nas nove, ali pa z informacijami dopolnjujejo navedbe intervjuvancev.

Ključne besede: intervju, terenska raziskava, okupacijske meje, Facebook

ON AUDIOVISUAL SOURCES OF A RESEARCH PROJECT AND THE USE OF SOCIAL MEDIA

In our work, we, collaborators on the research project *Napravite mi to deželo nemško... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva / Make This Country German ... Italian ... Hungarian ... Croatian! Role of Occupation Borders in the Denationalisation Policy and in the Lives of Slovenian Population*, use various types of archival material and complement it with interviews. We searched for archival material in the domestic and foreign archives that house materials which clarify how the border between the different occupiers that had occupied Slovenia had been for-

med and maintained. For historians, the composition of the research group, which also includes geographers, has made a great and positive change to our research work. Due to the contents of the research, fieldwork became an important part of the project. Fieldwork means looking for the material remains of borders in nature (concrete or iron remains, in some places even buildings).

Various eyewitness accounts are significant for forming a perception of individuals and groups from the environment in which the border was located. The collecting of eyewitness accounts has two starting points. Firstly, the eyewitness accounts of individuals who lived along the occupation borders or whose daily lives during the war were greatly hindered by the border. Moreover, such interviews are usually not connected with fieldwork, in the sense of discovering the remains of borders. Content-wise, such interviews are more comprehensive and touch on not only the border issues but on all areas of life in a time of occupation. Especially in the case of the Slovenian-Croatian border, they also broach the events surrounding the current barbed wire, inadvertently drawing comparisons and parallels with the time of World War II. Which contents will be covered in the interview or which questions or subquestions will be asked depends on the age of the interviewee. The oldest female interviewee was born in 1919, while most of them were born between 1920 and 1940. Another factor is the geographical aspect, namely where the interviewee lived. The largest proportion of interviewees lived in the countryside or in smaller localities. Only a few of them come from larger localities or from localities with a large industrial plant.

The second method of collecting eyewitness accounts is not planned but spontaneous. Spontaneous in the sense that while conducting research in the field we come across individuals who live near locations that are of interest to us. We quickly establish contact and ask the person about any potential memories, either personal or based on stories told by their ancestors or on the common knowledge in those parts. We have had a great response from the people in the field who were asked to tell us what they knew about a building, location or the border, because only rarely was someone not willing to make a statement. They were asked to tell us a story and later on the same story was told to the camera by one of the project collaborators present. To us, researchers, authentic storytelling is interesting for several reasons. These undoubtedly include language, which is often a dialect, followed by vocabulary, the form of storytelling (convincing, full of detailed descriptions, accurate) and, by all means, the personal attitude towards the content, which can be held only by someone directly involved in the events he/she is describing.

After several months of implementing the project, we decided to use the Facebook and YouTube platforms to spread information about project implementation. FB proved to be especially important because it enables two-way communication. We post parts of interviews and field footage in which project collaborators and random interviewees describe the border and its remains, and reminisce about events. The number of visits and the watch time give a first impression of how interested people are in this project. Also interesting are people's reactions to the videos. Especially valuable are those in which the viewers add information that is new to us or in which they complement interviewees' statements with additional information.

Keywords: interview, field research, occupation borders, Facebook

Borut BATAGELJ

Zgodovinski arhiv Celje

batagelj@gmail.com

ANONIMKA KOT VIR: PROJEKT ZGODOVINSKEGA ARHIVA CELJE

V preseku med zgodovinarjevo interpretacijo in izbiro virov išče *Zgodovinski arhiv Celje* s projektom *Anonimka* potencial za omogočanje bolj celostne in kompleksne rekonstrukcije preteklega sveta. V kolikor želijo arhivske institucije nuditi celovit vpogled v kompleksnost preteklega časa, morajo iskati nove načine pridobivanja gradiva. Ocenjujem, da se arhivi v dolgih desetletjih tradicije pridobivanja in uporabe arhivskega gradiva spreminjajo vedno bolj v funkcijo servisa upravnim postopkom, raziskovalcem zgodovine pa v poplavi novih načinov iskanja in dostopa do virov ne omogočajo dodatnega potenciala. Če hoče arhiv registrirati »duha dobe«, mora težiti tudi k temu, da ponuja uporabnikom vpogled v raznolikost virov.

Projekt *Anonimka* je bil zasnovan leta 2011 in se od tedaj kontinuirano izvaja. S pomočjo gradiva zbranega v tej akciji poskuša arhiv iskati necenzuriran glas, ki je komplementaren vir gradivu, ki ga sicer prevzema po zakonski osnovi povečini od javnopравnih oseb, pri katerih nastaja gradivo v teku pisarniškega poslovanja. Ker je zasnova vsakega zapisa skozi projekt *Anonimka* definirana tako, da se avtor zapisa ne podpiše, pričakujemo posameznikovo intimno izpoved. Pisca anonimke se tudi želi čim manj omejevati pri izbiri teme zapisa. Lahko piše o čemerkoli, kar sledi njegovemu (trenutnemu) reflektiranemu pogledu na svet okrog njega ali o njem samem. Vsak takšen zapis (četudi bi bil zlonameren) ponuja konkretno informacijo ali zgolj izhodišče razmisleku, ki ga mora zgodovinar skozi izbiro njegove metode kontekstualizirati. Vsak zbran zapis pa se skozi arhivistično metodo popisovanja opremi z »metapodatki«, ki jih ta zapis nosi, saj je vsaka *Anonimka* formirana na predpisanem obrazcu, ki nudi možnost krajevnega in časovnega lociranja ter zapisu omogoča razpoznavanje starosti in spola pisca anonimke. Skozi akcijo se torej išče čustvena sled s poudarkom na osebnem doživljanju. Zapise se zbira iz različnih in raznolikih okolij, največkrat v neki zaokroženi skupini ljudi (prevladujejo šolarji, upokojenci). Ob tem se odpira in še dodatno omogoča »vstop v zgodovino« malemu in anonimnemu sodobniku, za razliko od prevladujočih zbirk s polja zbiralne politike arhivov, ki so se osredotočali na družbeno izpostavljene osebnosti, ki so s

svojim angažmajem hoteli zavestno pustiti sledi za prihodnje rodove. Zapisi zbrani v projektu *Anonimka* tako niso le odraz časa, kar poskuša arhiv z zbiralno politiko doseči, v naslednji fazi so taki zapisi lahko tudi ključ do razumevanja tega časa. Potencial, ki ga taki zapisi imajo, obenem presega polje interpretacije zgodovinopisja in odpira možnosti tudi interdisciplinarnemu raziskovanju.

Ključne besede: Anonimka, anonimni viri, arhivsko gradivo zbiranje gradiva, zgodovinopisje, novi potenciali, projekti, Zgodovinski arhiv Celje

Urška BRATOŽ

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije
 urska.bratoz@zrs-kp.si

DOŽIVLJANJE NOVOVEŠKIH EPIDEMIJ SKOZI OČI POSAMEZNIKA IN SKUPNOSTI: PRIMERA ZAPISOV IZ »KUŽNIH DNEVNIKOV«

Osebnostno izkušanje in doživljanje kriznih situacij, kakršne so bile denimo večje epidemije, ki so zaradi svoje intenzivnosti pustile svoj pečat v kolektivnem spominu, so se raziskovalcem ohranili tudi v obliki »kužnih dnevnikov«. Gre za (prvo)osebne zapise o poteku neke kužne epidemije, v katerih se zapisovalci lahko osredotočajo na različne vidike izbruha nalezljive bolezni, njenega učinka na skupnost ter na posledične spremembe družbenega življenja v času krize, včasih pa tudi na osebno doživljanje slednje. Historiografija je na tovrstno gradivo postala pozorna v času vznika mikro-zgodovinskih študij, zlasti z zgodovinarjem C. Cipollo (1976). Tovrstne dnevnike srečujemo marsikje po Evropi; v Angliji so na primer iz časa epidemije leta 1665 ohranjeni famozni zapisi Samuela Pepysa, obenem pa se tako gradivo pojavlja tudi nam bližje, npr. v beneški Furlaniji, na Goriškem in v beneški Istri. Če je za Gorico v zadnji četrtini 17. stoletja ohranjen zgovoren dnevnik (*Relazione del Contaggio successo in Goritia, et sua origine l'anno 1682*) Giovannija Marie Marusiga, ki poleg dragocenih podatkov vsebuje tudi avtorjeve verze in risbe, na katerih so ponazorjeni ključni momenti kužne epidemije, se je za zadnjo epidemijo kuge v Kopru, dobrega pol stoletja pred tem (žal le v prepisu) ohranil fragment »kužnega dnevnika« Fabia Fina. Oba zapisovalca sta sicer sodila med višje družbene segmente; Marusig kot klerik, Fino pa kot mestni sindik. Vendar pa sta poziciji, s katerih sta opisovala dogajanje med epidemijo, različni. Marusig se zdi, da je potek goriške epidemije opazoval nekoliko od daleč (bil je namreč v karanteni), tudi kritično in včasih pikro, medtem ko je pri Finu zaznati tudi osebno izpoved in čustvenost ter neposredno vpletenost; nenazadnje je tudi sam v koprski epidemiji izgubil nekaj članov svoje družine. V prispevku bodo predstavljeni načini naracije, informacije, ki so skozi besedilo podane neposredno ali posredno, ter možni načini branja tega narativnega gradiva, ki nam ne pripoveduje le o materialni stvarnosti epidemične izkušnje, temveč lahko odstira tudi druge dimenzije tedanjega kolektivnega imaginarija.

Ključne besede: ego-dokumenti, kuga, Gorica, Koper, 17. stoletje

Vilma BRODNIK

Zavod RS za šolstvo, OE Ljubljana

vilma.brodnik@zrss.si

SPOMINI NEKATERIH OBDOBJENECV IZ NAGODETOVEGA PROCESA KOT VIR ZA POUK O ČLOVEKOVIH PRAVICAH PRI PREDMETU ZGODOVINA V OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOLAH

Prelomno 20. stoletje z obema svetovnjima vojnama je povzročilo velike spremembe v zgodovini slovenskega naroda. Po koncu prve svetovne vojne in propadu Avstro-Ogrske so bili vključeni v Državo SHS, po njeni združitvi s Kraljevino Srbijo v Kraljevino SHS (od 1929 imenovano Kraljevino Jugoslavijo), po drugi svetovni vojni so zaživeli še v novem družbeno-političnem sistemu, v totalitarnem komunizmu oziroma socializmu. Leta 1990 so bili po prvih večstrankarskih volitvah po drugi svetovni vojni ustvarjeni pogoji za uveljavitev pluralne demokratične ureditve, za uresničitev zgodovinskih prizadevanj po samostojni slovenski državi, ki je bila razglašena leto dni kasneje z mednarodnim priznanjem.

Zgodovinske prelomnice 20. stoletja so umeščene tudi v zgodovinske učne načrte za osnovne šole in gimnazije ter predmetne kataloge znanja za ostale srednje šole. Zaradi večje teže zgodovine v predmetnikih osnovnih šol in gimnazij, podrobneje izpostavljamo le ta dva izobraževalna programa. V osnovnošolskem učnem načrtu se tematika obravnava v obvezni temi *Slovenci v 20. in 21. stoletju*, v gimnazijskem pa v obvezni temi *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju* ter izbirni temi *Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni*. V prispevku se bomo osredotočili na uvajanje novega komunističnega oziroma socialističnega sistema na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Namen pouka o tej tematiki je zajet v učnih ciljih, ki izpostavljajo obravnavo komunističnega prevzema oblasti in njegove značilnosti ter sekularizacijo po drugi svetovni vojni, na razvijanje večšin dela z zgodovinskimi viri, na pomen spoštovanja in ohranjanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti, na zaznavanje in obsodbo kršenja človekovih pravic.

Obravnavo načina prevzema oblasti in uvajanje totalitarnega sistema s kršenjem človekovih pravic in temeljnih demokratičnih svoboščin pri pouku zgodovine bomo predstavili na primeru Nagodetovega procesa ter osebnih in družinskih zgodb nekaterih obsojencev v tem procesu, ki so svojo življenjsko pot in izkušnje

zapisali v spominih. Na temelju spominov Ljuba Sirca, Angele Vode in Stashe Furlan Seaton (hčere obsojenca Borisa Furlana) bodo raziskane in predstavljene možnosti vključevanja spominov v pouk zgodovine.

Namen Nagodetovega procesa je bil obračun komunistične partije s politično predvajo opozicijo, ki je želela po končani vojni obnoviti politični pluralizem s strankarskim sistemom. Tako je bilo na montiranem političnem procesu sojeno dvaintridesetim slovenskim izobražencem liberalno-demokratskih in konservativnih političnih prepričanj, med njimi so bili tudi nekdanji člani KPS in podporniki narodno-osvobodilnega gibanja. Obsojencem je bilo pripisano vohunjenje za zahod, označili so jih za sovražnike ljudstva. Šele po osamosvojitvi Slovenije je Vrhovno sodišče sodbo zoper Nagodeta in soobsojene razveljavilo, češ da je šlo za sodni proces, ki je temeljil na lažnih obtožbah.

Z obravnavo Nagodetovega procesa s pomočjo spominov nekaterih obsojencev oziroma njihovih družinskih članov se mladim nazorno in poučno obelodani značilnosti totalitarnih oblasti, ki so proti vplivnim nasprotnikom izpeljale montiran sodni proces z lažnimi obtožbami. Mlade se želi jasno opozoriti na način obračunavanja s političnimi nasprotniki, na pomen spoštovanja in ohranjanja človekovih pravic za vse državljane in na življenje v pluralni demokratični družbi, ki v največji meri zagotavlja svobodo in enakost vsem državljanom.

V didaktičnem smislu bodo predstavljeni spomini kot primarni viri ter v kolikšni meri ti viri pričajo o širšem zgodovinskem dogajanju v Sloveniji.

Ključne besede: Nagodetov proces, spomini obsojencev, totalitarizem, komunizem, človekove pravice, pouk zgodovine, vzgoja, osnovne šole, srednje šole

Dunja DOBAJA

Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana

dunja.dobaja@inz.si

BIL/A SEM UKRADENI OTROK

Stane Terčak je skupino otrok, ki je bila v dveh avgustovskih valih leta 1942 v zbirnem taborišču v Celju nasilno ločena od svojih staršev in poslana na prevzgojo v Nemčijo, v svoji knjigi na to temo poimenoval »ukradeni otroci«. Večina otrok se je po vojni vrnila. V letu 1972 so se povezali in v Celju ustanovili *Odbor ukradenih otrok*, pod pokroviteljstvom *Občinskega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne*. Vse do osamosvojitve Slovenije so si neuspešno prizadevali pravno urediti svoj status. Prispevek se s pomočjo arhivskih virov osredotoča predvsem na njihova prizadevanja za ureditev pravnega statusa in v okviru tega za odstiranje posameznih zgodb oziroma spominov odraslih »ukradenih otrok«, ki so v sebi vseskozi nosili ranjenega otroka. Ta je odraščal brez staršev, se izobrazil, zaposlil, ustvaril družino, a živel z nezaceljenimi ranami, ki jih je povzročilo življenje v otroških taboriščih v Nemčiji. Povojno pomanjkanje v domovini, zlasti pa odsotnost vseh tistih spodbud, ki jih je družba lahko omogočila mladini šele kasneje, naj bi prizadel zlasti to skupino oseb.

Ključne besede: ukradeni otroci, okupacija, Odbor ukradenih otrok, civilne žrtve vojne, Socialistična republika Slovenija

Duša FISCHINGER*prof. slovenščine in nemščine v pokoju*

dusa.fischinger@gmail.com

DRUŽINSKA ZGODOVINA KOT NOV NAČIN SPOZNAVANJA PRETEKLOSTI

Raziskovanja lastnega družinskega drevesa je nov način spoznavanja in učenja zgodovine. Začne se s prepoznavanjem oseb na starih fotografijah, ki so doma že od nekdaj, in se nadaljuje z zglasevalnimi polami v Zgodovinskem arhivu Ljubljane. V župnišču so na voljo rojstne knjige, kjer se praviloma dobi še podatke o poklicu, stanovanju, poroki in smrti. Z elektronskim prebiranjem časopisov, ki jih dajeta v uporabo NUK in ANNO, si v središču dogajanja tistega časa, ki ga preučuješ. Tako sem spoznala del zgodovine 19. stoletja Avstro–Ogrske, ko je Južna železnica, najbogatejši finančni imperij takratnega časa, iz nepoznane ribiške vasi ustvarila avstrijsko Nico, kakor so takrat poimenovali Opatijo.

Južna železnica je leta 1857 povezala Dunaj s Trstom in leta 1873 še z Matulji kot zadnjo postajo v Avstriji in naprej z Reko kot glavnim pristaniščem Ogrske. V želji, da bi se investicija v železnice, ki je hkrati z železno cesto gradila tudi vso infrastrukturo, obrestovala, je generalni direktor Južne železnice Friederich Schüller, poznan predvsem kot finančni genij, povabil tri evropsko najbolj znane zdravnike v Opatijo na posvet o možnosti, da Opatija postane zdravilišče in morsko kopališče. Zdravniki, prof. dr. M. J. Örtel (1835–1897), laringolog, prof. dr. J. Glax (1846–1922), balneolog in talasolog in prof. dr. T. Billroth (1829–1894), veliki kirurg 19. stoletja, so ugotovili, da je Opatija s svojo klimo in okoljem idealna, da se razvije v mondeno zdravilišče in morsko kopališče. Po nasvetih prof. Örtla so bile zgrajene sprehajalne poti I. in II. stopnje po mestnih parkih Opatije, Lungo mare ter pohodniške poti III. stopnje na Učko. S prizadevanji prof. Glaxa je Opatija dobila urejena morska kopališča Angiolino, Slatino in Quito, hidropatski zavod in kasneje zaprto kopališče s sladko in morsko vodo, novo napeljavo neoporečne pitne vode v zadostnih količinah z Učke, kanalizacijo celotnega kraja, postajo prve pomoči, meteorološko postajo, novo in moderno pokopališče, peč za sežiganje odpadkov, bolnišnico za infekcijske bolezni, električno cestno železnico, ki je povezovala Opatijo z Matulji in Lovranom, bogato ponudbo kulturnih prireditev, številne izletniške možnosti v bližnje in oddaljene kraj, ter vsako leto gratis Vodnike po Opatiji (nemški, francos-

ki, češki, italijanski, ruski ...) v nakladi 15.000 izvodov. Prof. Billroth, veliki prijatelj Opatije, je v svojih člankih, objavljenih v vsakodnevnih časopisih, ter strokovni in znanstveni literaturi, opisoval zdravilne učinke klimatskega zdravilišča. V Opatiji so poleg številnih zdravnikov z ambulantami delovali tudi trije sanatoriji: dr. Sze-go, dr. Mahler in dr. Schalk. Zdravilišče je imelo izvrstno organizirano gasilsko in reševalno društvo, ki je leta 1910 dobilo svoj gasilsko-reševalni dom, ki še danes služi svojemu namenu. Dr. Isor Stein je 1904 odprl v svoji vili Zanderjev inštitut, kot so se na začetku imenovali današnji fitness centri. K prepoznavnosti Opatije v evropskem prostoru sta prispevala tudi evropski kongres balneologov (1904) in svetovni kongres talasologov (1908).

Prebivalci Opatije so ob navalu turistov odkrili odlično tržno nišo. Na svoje barke so vabili petične turiste s stavkom *Pite šen barke fahren*, ki je postal nepozaben zaradi istoimenske popevke Beti Jurkovič, ki jo je zapela na festivalu *Melodije Istre in Kvarnera* leta 1974.

Ključne besede: Julius Glax, Južna železnica, klimatska zdravilišča, kopališča, Opatija

Matej HRIBERŠEK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za klasično filologijo
matej.hribersek@guest.arnes.si, matej.hribersek@ff.uni-lj.si

NEKAJ ZANIMIVOSTI O ŽIVLJENJU IN DELU BARONA ŽIGE HERBERSTEINA NA OSNOVI NJEGOVE LATINSKE AVTOBIOGRAFIJE *LJUBEMU ZANAMSTVU (GRATAE POSTERITATI)*

Ime Žige Herbersteina večina najprej povezuje z njegovimi diplomatskimi poslanstvi v službi treh cesarjev, še zlasti pa njegovo potopisno zgodovinsko-etnografsko delo *Moskovski zapiski (Rerum Moscoviticarum commentarii)*, ob katerem njegov preostali, večinoma avtobiografski opus, ostaja potisnjen v ozadje. Med temi deli po svojem pomenu in odmevnosti nedvomno najbolj izstopa njegova latinska avtobiografija *Ljubemu zanamstvu (Gratae posteritati)*, zanimivo zgodovinsko, avtobiografsko in biografsko delo, ki prinaša precej zanimivosti iz Herbersteinovega življenja in dopolnjuje njegovo javno in zasebno podobo. Razdeljena je na tri dele. Prvi del je uvod, v katerem se pisec ukvarja z vprašanjem plemišstva in njegovega pomena. Drugi del je avtobiografski, v njem pa Herberstein sumarno predstavlja najpomembnejše mejnike v svojem življenju, še zlasti pa največje dosežke svoje vojaške in še posebej diplomatske kariere. V tretjem delu, ki je najobsežnejši, so zbrane številne pesmi v različnih klasičnih metrumih, ki so jih Herbersteinovi prijatelji in znanci pisali njemu v čast; med temi so nekateri ugledni posamezniki iz sveta politike, diplomacije, znanosti in književnosti 16. stoletja, sam Herberstein pa je v ta del vključil tudi nekaj besedil in dokumentov, s katerimi je hotel še posebej poudariti svojo vlogo ugledne osebnosti in pomembnega diplomata.

Ključne besede: Žiga Herberstein, novoveška latinیتeta, humanizem na Slovenskem, avtobiografija

SOME INTERESTING DETAILS ABOUT THE LIFE AND WORK OF BARON SIGISMUND (SIEGMUND) VON HERBERSTEIN, BASED ON HIS LATIN AUTOBIOGRAPHY *TO MY DEAR POSTERITY (GRATAE POSTERITATI)*

The name of Sigismund von Herberstein is by majority for the most part linked up with his diplomatic embassies in the service of the three emperors, especially with his itinerary, historical and ethnographic work *Notes on Muscovite Affairs (Rerum Moscoviticarum commentarii)*, compared to which his other, mostly autobiographical works, remain pushed into the background. By far most important and notable among these works is undoubtedly his Latin autobiography *To My Dear Posterity (Gratae posteritati)*, interesting historical, autobiographical and biographical work, which reveals many interesting details from Herberstein's life and complements his public and private image. It is tripartite. The first part is an introduction in which the writer deals with the question of nobility and its significance.

The second part is autobiographical, in which Herberstein summarizes the most important landmarks and turning points in his life, and particularly the greatest achievements of his military and especially diplomatic career. In the third part, which is the most extensive, numerous poems in various classical metres are collected, written in Herberstein's honor by his friends and acquaintances; among them we find some prominent politicians, diplomats, scientists and men of letters of the 16th century, and in this part some texts and documents were added by Herberstein himself with which he wanted to emphasize his role of a respectable personality and an important diplomat.

Keywords: Sigismund von Herberstein, humanism, Slovenia, Neo-Latin, autobiography

Marija JURIČ PAHOR*Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana*

juric.pahor@alice.it

**»KO JE VKORAKAL HITLER ...« KOROŠKI SLOVENCİ IN
LETO 1938 Z VIDIKA STRATEGIJ ODZIVANJA**

Pred 80. leti, 12. marca 1938, je v Avstrijo vkorakala 8. armada nemškega wehrmachta, ki jo je z njenimi regularnimi in posebnimi bojnimi formacijami sestavljalo okoli 65.000 mož. V večernih urah je med vsemi avstrijskimi zveznimi deželami prav na Koroškem oblast najprej prešla v nacistične roke. Dan pozneje je avstrijska vlada sprejela zakon o »ponovni združitvi Avstrije z nemškim rajhom«, znan kot anšlus. Še dan pred vkorakanjem nemških enot v Avstrijo je izšla posebna številka »Koroškega Slovence«, ki je kot glasilo Slovenske prosvetne zveze, osrednje organizacije koroških Slovencev, svoje ljudstvo pozivala, da naj glasuje za neodvisnost Avstrije. In to v smislu avstrijskega kanclerja Kurta Schuschnigga, ki je istega dne ob 17. 49 minut sklenil svoj znameniti poslovljni radijski govor z besedami: »*Gott schütze Österreich!*« (Bog varuj Avstrijo). Vzrok za proavstrijsko usmerjenost vodstva koroških Slovencev ni bila kakšna posebna afiniteta do avstrijske vlade (Schuschniggov režim njegovih predstav o manjšinskih pravicah ni upošteval), temveč predvsem njegova katoliška, stanovsko-državna idejna usmerjenost.

Koroški Slovenci se na zasedbo nikakor niso odzivali enotno. Številni so jo doživeli kot šok, kot uvod v veliko vojno. Mnogi so bili prestrašeni in se bali za svojo eksistenco, še zlasti ko so nacisti že prve dni s propagando in nasiljem ohromili svoje nasprotnike. Slovensko govoreči Korošci so vzlic vse ostrejšega razglašanja parole »*Kärntner, spricht deutsch!*« (Korošec, govori nemško) začeli sprejemati nadomestno nacionalnost »vindišarstva«, ki je bila leta 1939 kot kategorija uvedena tudi pri ljudskem štetju. Spet drugi so se ji na različne načine upirali. Del koroških Slovencev situacije ni zaznal kot ogrožujoče, pri čemer je imelo veliko vlogo tudi upanje na pozitivno rešitev manjšinskih vprašanj ali pa na konec gospodarskih težav.

V soju pozornosti pričujočega prispevka bo bolj poglobljen prikaz in analiza tovrstnih in drugih strategij odzivanja. Teža analize bo opravljena zlasti na podlagi dvanajst ustnih pričevanj, ki so jih posneli na magnetofonski trak: Helena Verdel, Mirko Messner in Andreas P. Pittler med 1982 in 1988 (*Slovenska prosvetna zveza*,

izd., 1991), upoštevani pa bodo tudi še drugi, zlasti na spominih temelječi avtobiografski viri. Analiza bo temeljila na metodološkem pristopu, ki povezuje sociološka, kulturološka in psihoanalitična spoznanja ob posebnem upoštevanju konceptov, ki se nanašajo na memorijo, spominjanje in masovne travme.

Ključne besede: koroški Slovenci, nacionalsocializem, anšlus, strategije odzivanja, pričevanja

Katarina JURJAVČIČ*Muzej novejše zgodovine Slovenije, Ljubljana*

katarina@muzej-nz.si

VLASTJA, KAMPELJC POVOJNE ČASOPISNE REPORTAŽE

Desetletje je Vladimir Simončič – Vlastja (v nadaljevanju uporabljam le psevdonim) predvsem bralcem ilustrirane revije *Tovariš* s sliko in z besedo pripovedoval o povojnem delu in življenju. Z lastnim izborom fotografij je ustvarjal dokumente dobe ter z več tisoč objavljenimi fotografijami postavil slikovni spomenik povojnemu obdobju. Njegovo novinarsko fotografsko zapuščino, približno 40.000 posnetkov na negativih formatov leica, 4 x 6 in 9 x 9 cm, od leta 1958 hranimo v *Muzeju novejše zgodovine Slovenije*. Obsežna fotografova spominska zapuščina je shranjena v dnevniških zapiskih, zvezkih, listih in lističih, ki jih hranita hčerki in še niso bili objavljeni. Največja opora pri raziskovanju podobe fotografa so zapiski z naslovom *Spomini reporterja*. Vlastja je postal fotoreporter zgolj po naključju, saj je bila njegova prva želja slikarstvo. V novo preokupacijo se je zagrizel z vso zavzetostjo, kar kaže število objavljenih reportaž. Z njimi je v prvih povojnih letih predručal tudi podobo same revije *Tovariš*, saj so reportaže izpodrinile tiste s sovjetsko vsebino. Kot novinar fotoreporter je bil zaposlen v uredništvu *Slovenskega poročevalca* v Ljubljani. Poleg ilustriranega tednika *Tovariš* so Simončičeve posnetke objavljali tudi *Slovenski poročevalec*, *Tedenska tribuna*, *Ljudska pravica* in *Borba* vse do leta 1957, ko so njegove objave v tiskanih medijih zamrle. Dosledno je upošteval temeljna pravila za nastanek učinkovite fotoreportaže, predvsem aktualnost in hitrost objave. Med letoma 1946 in 1949 je prepotoval vso Slovenijo, vključno s cono B in prinašal posnetke iz najrazličnejših spektrov življenja. 6. decembra 1949 so ga na uredništvu *Slovenskega poročevalca* zaradi obtožb pri izdaji domovine aretirali pripadniki tajne policije. V uredništvo se je vrnil po pol leta, a fotoreportaž v takšnem obsegu kot pred aretacijo ni več objavljaj. Njegovo delo ni ostalo neopaženo, kar so potrdile domače, predvsem pa tuje nagrade in priznanja. Simončičevo delo in delovanje v slovenski vizualni kulturi in polju fotografije je tako po obsegu kot po kakovosti izjemno raznoliko. Danes Vlastjo uvrščamo med vodilne slovenske socrealistične fotografe.

Ključne besede: Vladimir Simončič – Vlastja, dokumentarna fotografija, reportaža, časopisje, zapuščine, fotografi, Informbiro

Stanislav JUŽNIČ

Univerza v Oklahomi, Oddelek za zgodovino znanosti; Vodja arhiva slovenske jezuitske province, Ljubljana
juznic@hotmail.com

DROBNI DUNAJSKI PODJETNIK SWATY NA PREPIHU VELIKE MARIBORSKE ZGODOVINE

Mariborsko industrijo je postavila na noge kopica danes več ali manj neznanih inovatorjev. Med njimi je prednjačil Franz Swaty (1855–1907), potomec družine gradbenih inženirjev iz Spodnje Avstrije, Dunaja in Mainza. Mariborčani so odprtih rok sprejeli Swatyjevo umetnost brušenja, ki v veliko večjem in bolj tekmovalnem Dunaju bržkone ne bi imela velikanske prihodnosti. Swatyji dveh rodov so služili vsakodnevni dunajski kruh kot mestni gradbeniki. Dunajski F. Swaty iz tretje generacije je postal tehnični kemik in celo trgovec po študiju na dunajski Tehniški visoki šoli. Podjetje *Swaty* na Dunaju ni uradno izdelovalo brusov. V oni dobi je bilo na ducate proizvajalcev brusilnih orodij ob številnih kemijskih podjetij na Dunaju, vendar nobeno od njih ni moglo biti neposredno povezano s Swatyjevo družino. F. Swatyju (*1826) in njegovemu sinu F. Swatyju (*1855) verjetno ni prišlo odpreti konkurenčno podjetje za proizvodnjo brusilnih orodij pod njunim imenom, dokler se F. Swaty (*1826) ni upokojil pri mestnem Dunajskem gradbenem inženirskem oddelku leta 1875/76, njegov oče pa je umrl leta 1871. Odtlej je verjetno imel več možnosti kot zasebni proizvajalec, vendar še vedno ni svojega podjetja registriral za proizvodnjo brusilnih orodij ali proizvodnjo brusov kjer koli na Dunaju. F. Swaty (*1826) in njegov oče sta registrirala poslovanje samo s pravico dunajskih inženirjev, ki so jih pooblastili in prisegli državni organi. Sedež sta imela kar v domačem stanovanju na Dunaju. F. Swaty (*1826) ni navajal nobenih nadaljnjih specifikacij svojih podjetij. Čeprav sta delovala oče in sin inženir F. Swaty bivajoč ločeno ali skupaj v istem dunajskem stanovanju, je bil v uradnem registru vedno zapisan le en inženir z njunim imenom. Mnogi drugi dunajski inženirji so storili enako brez nadaljnje opredelitve njihovega posebnega poslovnega profila. F. Swaty (*1855) se nikoli ni prijavil na Dunaju kot kemik, proizvajalec aluminija, kovin ali katerihkoli brusov. Druga podjetja so s pridom na Dunaju uporabljala letna poročila za manjše ali večje oglaševanje, toda F. Swaty (*1826) in njegov oče nista

dala zapisati nič drugega poleg imena, naslova in tehnične izobrazbe. Inženirsko brusilno podjetje *Swaty* med dunajskimi podjetji ni bilo nikoli zapisano. Swaty je izkoristil prelomnico stoletij kot posameznik željan uspeha, pa četudi na periferiji države, saj so bili na Dunaj le šibko vezani osebni spomini njegovih prednikov. Med pripadniki različnih družbenih skupin Maribora si je ustvaril ugled, ko je leta 1886 odprl tovarno oziroma podružnico v Mariboru, ki jo je kmalu razširil. V ZDA je prodal veliko brusov in sorodnih orodij, saj je *Swaty* dobil tako priljubljeno tržno znamko, da tovarna v Mariboru še vedno uporablja njegovo ime.

Kako se velemestni domala neznani inovator počuti po uspehu v provinci? F. Swaty (*1855) se je poročil z Franzisko Marijo Wenedikter (Fanny,*1863), potomko nekdanjega lastnika graščine Kozjak nad Pesnico v Zgornji Kungoti na hribih nad severom Maribora. Swaty (*1855) ni govoril veliko v slovenskem jeziku. Z brusi je dobil številna priznanja na Dunaju, v Mariboru, Gradcu, Erfurtu, Kölnu in Wiesbadnu, nedaleč od rojstnega kraja svojega deda. To je bila zgodba o uspehu, vendar je imela žalostno plat. Dokončno je omahnil pred kulminacijo lokalnih narodnostnih zdrah v prvi svetovni vojni. Umrle je 19. 6. 1907 v Mariboru po kronični bolezni ledvic, ki jo je verjetno povzročila uporaba kemijskih spojin pri proizvodnji brusov v škodljivem prahu.

Ključne besede: Franz Swaty, tehnološki kemiki, Maribor, Dunaj, tehnike brušenja, metamorfoza malega človeka, velika mesta

Matej Matija KAVČIČ

Zavod sv. Stanislava, Osnovna šola Alojzija Šuštarja, Ljubljana

matej.kavcic@stanislav.si

VZGOJA UČENCEV PREK LIKA ALOJZIJA ŠUŠTARJA

Osnovna šola Alojzija Šuštarja nosi ime po slovenskem škofu, ki je v času demokratizacije in osamosvajanja Slovenije odigral zelo pomembno vlogo. S svojo izkušnjo bivanja v tujini je obogatil slovenski prostor kot svetovljan. Bil je zaveden Slovenec in zvest katoličan, kot tak pa človek dialoga in povezovanja z vsakomur. Zgodbo njegovega življenja lahko v sklopu pouka in drugih obšolskih dejavnostih večkrat uporabimo kot pripomoček, s pomočjo katerega lahko boljše razumemo preteklost. Njegova zgodba pa je lahko tudi navdih za prihodnost. Alojzij Šuštar je visoko vrednotil svobodo oziroma svobodno vest posameznika. V svojem delovanju je jasno pokazal, da računa na posameznikovo osebno odgovornost. Zato je lahko upal in vztrajal na tem, da se spleča pogovarjati. Dialog pa je tudi danes zelo pomemben. Alojzij Šuštar ni nikogar izključeval, ampak se je raje povezoval.

Na šoli imamo prostor – Šuštarjevo sobo, kjer je med drugim zapisan navedek nekdanjega tajnika, Antona Jamnika: »Prepričan je bil, da je stvari mogoče reševati le s pogovorom, in je tudi tako ravnal. In če ne gre enkrat, se je treba pogovarjati večkrat.« Zapisane besede Janeza Drnovška na isti razstavi pa so: »Nadškof je s svojo mirnostjo, blagostjo veliko prispeval k temu, *da smo bili Slovenci tako enotni ob osamosvojitvi /... / K temu nas je gospod nadškof Šuštar vedno navajal s svojim nastopom, s svojim govorom.*«

Kako torej Alojzija Šuštarja predstavljamo učencem v teku učnega procesa? Ob vходу v šolo je velik napis, ki vsakemu obiskovalcu pove, po kom se šola imenuje. Ob vstopu v avlo pa lahko vsak opazi njegovo sliko. Poleg avle imamo Šuštarjevo sobo – prostor, ki je namenjen različnim dejavnostim, hkrati pa je v prostoru tudi razstava o Alojziju Šuštarju. Razstava na kratko predstavi njegov življenjepis, razstavljeni so njegovi osebni predmeti (očala, nalivno pero, rokovnik, ročna ura, križ, rožni venec, molitvenik za bolnike, pipa, fotografija matere), predmeti povezani z njegovo škofovsko službo (škofovska palica, mitra, palij, škofovski grb, škofovska sveča) in knjige, katerih avtor je bil škof. Na drugi steni pa so navedki in besedila, ki škofa prikazujejo kot vzornega učenca, predanega duhovnika in škofa, preudarnega in

zavednega Slovenca, človeka dialoga in povezovanja, modrega učitelja, skromnega in hvaležnega človeka ter moža molitve.

Učenci prve triade gredo ob obisku Ljubljane tudi na grob Alojzija Šuštarja v ljubljansko stolnico. V petem razredu se dve uri v okviru rednega pouka pri *Spoznavanju vere* posveti življenju Alojzija Šuštarja. Šesti razred na dan sv. Stanislava obišče razstavo. Ko pri pouku zgodovine obravnavamo osamosvojitve Slovenije, ob tem raziskujemo tudi vlogo Šuštarja.

Odprtje razstave o njem smo združili s praznovanjem dneva državnosti. Rdeča nit proslave so bila dejanja škofa, ki so pripomogla k osamosvojitvi Slovenije. Na prireditvi sta z nami spomine nanj podelila nekdanji tajnik, Anton Jamnik, in njegova sestra, profesorica Slavka Kavčič. Nekaj let nazaj smo na šoli organizirali pogovor z redovnico, sestro Miro Rožanc, ki je za škofa skrbela v njegovi starosti. V sklopu družboslovnega tedna za devetošolce pa smo povabili škofa Antona Jamnika, ki nam je predstavil njegovo vlogo pri osamosvojitvi Slovenije.

Ključne besede: Alojzij Šuštar, osamosvojitve Slovenije, vzgoja, vrednote, kolektivni spomin, državljska vzgoja

Petra KAVREČIČ

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper
petra.kavrecic@fhs.upr.si

ROMANJE SKUPINE VETERANOV »269. PEHOTNEGA REGIMENTA« PO POTEH NEKDANJE SOŠKE FRONTE

Soško bojišče prve svetovne vojne je močno zarezalo v vsakdanje življenja prebivalcev na fronti in v njenem zaledju. Nedvomno je pustilo močan pečat na območju, kjer so potekali boji. Neposredni udeleženci bojev, vojaki, ki so se borili na tem območju, oziroma sorodniki padlih vojakov, pa so tisti posamezniki in skupine, ki bodo primarno obravnavani v predlaganem prispevku.

Po vojni so se v Evropi in po svetu oblikovale nove prakse spominjanja (in pozabe) povezane z bojišči in osvojenimi ali izgubljenimi teritoriji. Pomembno oziroma ključno vlogo pri spominjanju in oblikovanju kolektivne nacionalne memorije je zasedel kult padlega vojaka. Slednji je kot anonimni vojak – junak v nacionalnem diskurzu, v prvi vrsti zmagoslavnih sil (Velike Britanije, Francije, Italije), zasedel ključno mesto pri formiranju in propagandi spominjanja in obeleževanja bojev prve svetovne vojne. Katastrofalne posledice te vojne so namreč vplivale na konstrukcijo novih mitov, lika neznanega padlega vojaka, ki se je žrtvoval za dobrobit svojega naroda. Po vojni so oblasti pričele urejati množična grobišča neznanih vojakov – junakov in postavljati spomenike v krajih nekdanjih spopadov ali v večjih mestih in prestolnicah. Oblikovale so se nove prakse komemoriranja vojnih žrtev.

V prispevku bo obravnavano območje nekdanjega bojišča na Soški fronti, kjer sta se spopadli nasprotujoči si vojski Kraljevine Italije in Avstro-Ogrske. Ozemlje, kjer je potekalo bojišče, je po vojni postalo sestavni del Kraljevine Italije. V skladu z italijanskimi ozemeljskimi pretenzijami in želji po afirmaciji »italijanskosti« teritorija, je bilo potrebno konstruirati in utrditi nacionalni spomin zlasti v tem obmejnem, spornem prostoru. V tem procesu je bila ta vloga odigrana tudi s strani nekdanjih veteranov oziroma žalujočih družin vojakov, ki so izgubili življenje na fronti. Obiskovanja spomenikov, bojišč in pokopališč prve svetovne vojne je postala ustaljena praksa, pojmovana kot sekularno romanje nekdanjih vojakov ali njihovih družin. Nekateri veterani so se po vojni združevali v društva, s katerimi so se udeleževali romanj. Prispevek bo obravnaval primer obiska nekdanjih bojišč veteranov in svojcev na primeru »objavljenega dnevnika« oziroma potopisa iz leta

1925. Skupina obiskovalcev je svojo pot začela v Gorici (Italija), od koder se je odpravila na obisk pomembnejših točk, krajev spomina. Predstavljeni bodo zapisi iz tega zapisa.

Ključne besede: Soška fronta, sekularno romanje, obiskovanje nekdanjih bojišč, vojaki, veterani, potopisi, prva svetovna vojna

Boštjan KERNČ

OŠ Davorina Jenka Cerklje na Gorenjskem

bostjan.kernc@guest.arnes.si

ZGODOVINSKA OSEBA LAHKO OŽIVI V RAČUNALNIŠKI IGRI: DAVORIN JENKO IN NJEGOV ČAS V ANIMIRANI IN »IGRIFICIRANI« PUSTOLOVŠČINI

Leta 2015 smo praznovali 180-letnico rojstva in 100-letnico smrti skladatelja, po katerem šola nosi ime. Z učenci smo v različnih delovnih skupinah, najbolj v okviru sobotne šole za nadarjene, spoznavali njegovo življenje, zapuščino, spomenike, predvsem pa primerjali njegov čas z našim, pri čemer so nam bili poleg knjige Josipa Lapajneteta *Od Ilirije do Jugoslavije* odličen vir stara šolska glasila, v katerih so takratni učenci pisali spomine svojih starih staršev. Nekaj izsledkov smo predstavili na slavnostni akademiji, nekaj pa jih objavili v šolskem glasilu *Odmevi izpod Kravavca*. To dogajanje je bilo vezano na eno generacijo otrok. Porodila se je ideja, da bi približali snov še na drugačen, stalen in učencem zanimivejši način. Osnovali smo scenarij za enostavno računalniško igro, ki smo jo poimenovali *Animirani interaktivni časovni trak Davorin Jenko*. Časovni trak je pogosto uporabljen didaktični koncept, s katerim skušamo dojemanje preteklega časa, napolnjenega z različnimi, pogosto nepovezanimi podatki in zgodbami, pregledno in bolj celovito predstaviti. Mi smo ga želeli narediti bolj osebnega, kajti menimo, da je zgodba privlačnejša kot zgolj objektivna razpredelnica dejstev. S svojo živostjo podpira motivacijo in pomnjenje naslovnikov. Zato skušamo zgodovinsko obdobje prikazati skozi življenje Davorina Jenka, (malega) človeka, ki je bil priča veliki preobrazbi sveta 19. stoletja. Z animacijo in vključevanjem različnih tipov nalog (dopolnjevanje, povezovanje, izbiranje, razvrščanje besedila in slik, namišljena igra vlo) pa želimo še povečati motivacijo, nazornost in aktivnost uporabnikov ter jim ponuditi doživetje.

Osnovna platforma igre je zemljevid, stalne ikone ob njem predstavljajo navigacijske gumbе, navodila in osebe: Davorina Jenka, ki s komentarji in pogovori sodeluje ves čas igre; Franca Jožefa, ki komentira oziroma daje napotke glede političnih dogodkov; Nikola Teslo, ki »je zadolžen« za izume in odkritja; Ivana Cankarja, ki v igri »pokriva« kulturne teme. Skladatelj in igralec začneta z rojstvom, potem pa potujeta po Jenkovi življenjski poti preko Kranja, Ljubljane, Trsta, Dunaja, Pančeva, Beograda, Prage in se pred smrtjo vrneta v Ljubljano. Na poti ne spoznavata le kra-

jev, ampak tudi osebe in dogodke, ki so močno zaznamovale življenje 19. stoletja. Pri tem se zaradi zanimivosti zgodbe poslužujemo tudi fikcije. Vsi dogodki se niso v resnici zgodili, vsaj ne povsem tako, kot so predstavljeni v igri, je pa povsem verjetno, da bi se. Ko je namreč Jenko začel šolanje v Ljubljani, se je Prešeren selil v Kranj in lahko bi se srečala. Ravno v tistem času je Avstrijska monarhija gradila Južno železnico in ko je Davorin bival v Trstu, je Levstik izdal Martina Krpana. V času študija na Dunaju je Darwin izdal svojo znamenito knjigo, ki jo – v igri – predstavi Jenku. Ko je skladatelj delal v Srbiji, so Tesla, Edison, Marconi, Bell idr. svetu priskrbeli nove izume. Bil je priča razvoju čitalnic, nastanku novih držav, pospešeni industrializaciji itd. Igra torej vsebuje resnične kraje, dogodke in osebnosti, toda pestro zgodovinsko obdobje bolj živo spoznamo s pomočjo namišljenih srečanj in pogovorov.

Animirani in »igrificirani« življenjepis je primer izobraževalne igre, ki je nastala na OŠ Davorina Jenka Cerklje na Gorenjskem v okviru projekta Erasmus+ (snovalec je šolski zgodovinar in slavist, izvajalci šolska likovnica, računalničar in bivši učenec) predvsem z željo nazorno in živo predstaviti Jenka in njegov čas. Ponuja se še precej možnosti. Naslednje šolsko leto ga nameravamo opremiti z Jenkovimi skladbami v izvedbi šolskega orkestra in zbora, kasneje še z več pisnimi dokumenti, pričevanji in slikovnim gradivom. Trenutni izdelek je v zaključni fazi računalniške animacije, dosegljiva različica pa je dostopna na spletni povezavi <http://www.osdj-cerklje.si/Djenko-Igra/>.

Ključne besede: Davorin Jenko, 19. stoletje, didaktika, časovni trak, računalniške igre

Dušan KOS

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana

dusan.kos@zrc-sazu.si

MALI VELIKI ČLOVEK PRED KRALJICO. MISLI IN KOMUNIKACIJA DRŽAVNEGA URADNIKA Z VLADARJEM IN VISOKO POLITIKO V ČASU VELIKIH DRŽAVNIH REFORM V HABSBURŠKIH DEŽELAH SREDI 18. STOLETJA

Razmerje med podanikom in vladarjem je skozi tisočletja zaposlovalo filozofe in ustavne teoretike ter seveda tudi običajne ljudi. Razmišljanja so se okrepila v 16. stoletju in med nastajanjem absolutističnih monarhij, prvi vrh pa dosegla v času razsvetljenstva. Ustavni pravniki in filozofi so se ukvarjali z nasprotji med paradigmi o človekovi svobodi, naravnem ali božjem pravu ter naravo vladarjeve oblasti. V vsakdanjem življenju so se s tem soočali zlasti državni uradniki, vedno razpeti med zvestobo vladarju ter načeli etike, državnih koristi in sodelovanja.

Eden takih je bil sredi 18. stoletja Ljubljančan Franc Henrik baron Raigersfeld-Rakovec (1697–1760), visoki državni uradnik in podjetnik, obenem še popotnik, turist, poliglot, svetovljan, esteta, družinski oče itd. Razgledani in bistri mladenič se je med delom v tujini navzel idej o merkantilističnem, tj. protekcionalističnem in v vladarjevo korist usmerjenem »komerciju« (trgovini in podjetništvu) kot gonilu napredka države. Raigersfeldov miselni svet je bil v kaotični politiki terezijanskega politikuma zato usmerjen v gospodarsko-politična vprašanja. Etična načela pa je oblikoval v skoraj treh desetletjih službovanja kot komorni svetnik v Trstu, Gradcu, na Dunaju in v Ljubljani. Ob tem si je ustvaril prepričanje, v katerem je bila na prvem mestu zvesta služba vladarju in državi. Zato je bil njegov *modus operandi* osnovan na vzpostavljanju stalnih in neposrednih stikov s predpostavljenimi vodjami uradov in ministrstev ter tudi s kraljico. Raigersfeld pa ni bil izviren mislec, niti splošno vpliven. Bil pa je bister, načelen in premočrten, logičen in pragmatičen. Njegovi filozofski spisi niso vsebovali drznejših misli od poznobaročne krščanske etike in morale ter osnovnih paradig razsvetljenega absolutizma, tj. odvisnosti od Boga ter vzajemne odgovornosti in zvestobe med vladarjem in podaniki za dobrobit države. Raigersfeldova zvestoba Bogu, družbenemu redu in monarhu je prevladovala nad osebnimi koristmi in osebno svobodo, čeprav je sam v nekaterih situacijah storil drugače, če je šlo za njegove koristi. Človek je načelno zavezan

dolžnostim. Človeka pa ne odlikujejo talenti in moč, marveč ustvarjanje dobrega ali slabega. Raigersfeld je bil seveda pristaš razsvetljenega absolutizma, kamor je umeščal oblast Marije Terezije. Zato je trdil, da je knezova dolžnost vladanje in vedenje o vsem, kar se dogaja v njegovih deželah in z njegovimi podaniki. Vladar pa lahko od podanikov zahteva samo tisto kar je pravično in koristno za državo, ne samo zanj. Absolutna oblast je namreč tiranija in nekrščanska, vodi pa v revolucije, detronizacije in nasilje. Še tako dobri zakoni so brez moči, če knez ne skrbi za izvedbo. Ker pa tega ne more sam, mora izbrati sposobne ministre. Raigersfeld je državo primerjal z »mikrokozmosom« in človeškim telesom. Kdor hoče ostati zdrav, mora skrbeti za vse ude in biti dejaven tako, da ne preobremenjuje enega in pozablja na drugega. Že najmanjši oboleli ud povzroči slabo delovanje celotnega organizma in telo smrtno oboli. Res pa je pri tem glava najpomembnejši organ, saj odloča o vsem, od nje pa so odvisni vsi drugi organi. Podobno deluje politično telo, ki lahko ima monarhično, aristokratsko-demokratsko ali mešano »glavo«. Raigersfeld je torej verjel v absolutističnega, a uvidevnega, pametnega in skrbnega vladarja, ne pa že v delitev državniške oblasti med tri ločene veje (legislativa, judikativa in eksekutiva), kakršno je v njegovem času razvil Charles Montesquieu v delu *De l'esprit des lois* (1748).

Taka opozorila so po večini izhajala iz osebnih izkušenj v državni upravi. Raigersfeld je bil vedno ponosen, da ga je kraljica poznala, jezilo pa ga je, da monarhinja ni upoštevala njegovih nasvetov oz. tiste pomoči, ki je bila temelj vzajemnosti med vladarjem in podanikom. To ga je jezilo še toliko bolj, ker je bila kraljica po že splošni sodbi preveč razsipniška. Ob še drugih slišanih kraljevskih anekdotah in videnih bizarnostih na dvoru je Raigersfeld zato državi zlahka prerokoval težke čase. V zadnjih letih življenja je racionalist postal bolj bogaboječ. Usodo države in svojo usodo je prepustil božji volji in načrtu, manj človeški prizadevnosti. Nerazumljiva vladna in kraljičina dejanja je v dnevniku vse pogosteje zaključeval s fatalistično, a vrednostno popustljivo frazo »sicer pa bo čas pokazal.« V naslednjih desetletjih se je med ljudmi taka baročna popustljivost do nespamentnih oblastnikov hitro umikala bolj grobim sodbam, ki so pri državljanih v navadi še danes. Največkrat upravičeno.

Ključne besede: državni uradniki, vladarji, komunikacija, Franc Henrik baron Raigersfeld-Rakovec, Habsburška monarhija, 18. stoletje

Jurij KUNAVER

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, redni profesor v pokoju in zaslužni profesor Univerze v Ljubljani

jurij.kunaver@siol.net

DNEVNIŠKI ZAPISKI PAVLA KUNAVERJA

Pavel Kunaver je bil znamenit slovenski pedagog, strokovnjak, pisec, organizator in športnik, ki je že pred 1. svetovno vojno zaslovel kot eden prvih slovenskih plezalcev, jamarjev in smučarjev. Med prvo vojno je bil raziskovalec jam na Banjšicah in Trnovskem gozdu za potrebe avstrijske vojske, med obema vojnama pa vodja slovenskih skavtov in avtor prvih knjig o slovenskih gorah in slovenskem krasu. Po drugi svetovni vojni je sodeloval pri obnovitvi slovenskega taborništva, posebej uspešno pa se je kot vzgojitelj uveljavil s pomočjo številnih izletov na slovenski kras in v gore in s tem prispeval k oblikovanju mladega rodu v smislu domovinske ljubezni in razumevanja ter varstva narave. V istem obdobju je kot eden najuspešnejših poljudnoznanstvenih piscev v strokovnih in mladinskih časopisih objavil več sto prispevkov in s tem širil zanimanje za naravne, zlasti kraške in gorske znamenitosti Slovenije, med njimi tudi za Triglavski ledenik. Pavel Kunaver slovi tudi kot eden najbolj znanih amaterskih astronomov svojega časa in je bil nadvse plodovit in dolgoletni poročevalec o astronomskih pojavih. Vrh vsega se je odločno zavzemal za varstvo narave in se uspešno uprl projektom, ki bi v temeljih spremenili naravno podobo nekaterih slovenskih pokrajin, med njimi tudi Cerkniškega jezera. Vse življenje je vzorno pisal dnevnik in v njem zabeležil številne dogodke, zlasti trenutno stanje v naravi. Dnevniki verno odražajo njegovo osebno in strokovno rast pa tudi vzdušje, v katerem je pisal svoje vtise in doživljanje. Iz njih je na primer mogoče razbrati, kako se je del mlade slovenske učiteljske in porajajoče se športne inteligence, zbrane okoli Bogumila Brinška pod imenom Drenovci, morala spopadati s pomanjkanjem sredstev, še zlasti pa z nerazumevanjem družbe in zastarelimi ter zakoreninjenimi predstavami in navadami takratnega uradnega slovenskega planinstva. Iz dnevnikov je mogoče razbrati, kako je pisec v prvih dneh in mesecih po 1. svetovni vojni vihal nos nad številnimi ostanki nemštva v slovenskih gorah, ali pa njegovo navdušenje nad vrnjenimi primorskimi kraji in naravnimi znamenitostmi zahodne Slovenije po koncu 2. svetovne vojne. V prispevku bodo poleg omenjenih in podobnih primerov predstavljeni še drugi pomembni vidiki,

ki jih odkriva vsebina dnevnikov Pavla Kunaverja. Njegov značaj ter strokovna in življenska usmeritev so bili izrazito usmerjeni v razumevanje in spoznavanje narave ter njeno doživljanje in dožemanje. Zato v njegovi glavi, delovanju in spisih ni bilo veliko mesta za družbeno in politično, kakor tudi ne za gospodarsko problematiko. Njegova življenjska filozofija je bila nad vsakodnevnim življenjskim utripom in problemi, kar je ustrezalo ne samo njegovim ampak tudi nekaterim siceršnjim teoretičnim predstavam o tem, kako vzgajati mladega človeka. Poskušal je vplivati tudi na ravnanje in obnašanje odraslih v gorskem in naravnem okolju. Imperativ Pavla Kunaverja na vzgojno-izobraževalnem področju je bil vzgajati v življenskem obdobju, ko je to najbolj uspešno in vzgajati s pomočjo najboljše učiteljice, to je narave. V njegovih dnevnikih se s to idejo srečujemo takorekoč na vsakem koraku.

Ključne besede: Pavel Kunaver, izobraževanje, vzgoja otrok, pedagogika, gore, Kras, narava

Peter MIKŠA

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
peter.miksa@ff.uni-lj.si

Matija ZORN

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika
matija.zorn@zrc-sazu.si

MEJA MED NEMŠKIM RAJHOM IN NDH V OBSOTELJU 1941–1945: MED SPOMINOM IN MATERIALNIMI OSTANKI

Današnja meja med Slovenijo in Hrvaško v Obsotelju je bila v času druge svetovne vojne južna meja Nemškega rajha. Mejo, ki je v teh krajih potekala po reki Sotli so Nemci zavarovali z visoko žično ograjo ter zaminirali v pasu širokem več metrov. Mejo so dodatno zastražili z opazovalnimi stražnimi stolpi. Po letu 1944 so vzdolž celotne meje začeli z večjimi utrjevalnimi deli. Gradili so strelne jarke, mitralješka gnezda ter bunkerje, ostanki katerih so še danes lepo vidni v pokrajini. Prehajanje meje je bilo mogoče le ob zastraženih mejnih prehodih, kar je za tamkajšnje prebivalce, med katerimi je bilo mnogo dvolastnikov, pomenilo veliko spremembo v vsakdanjem življenju. Kljub otežkočenemu prehajanju meje, se je preko Sotle razvilo živahno tihotapstvo, mine pa so predstavljale tudi vir oborožitve za partizane. Predvsem pa so bile mine glavni krivec za številne smrtne žrtve med prebivalci, tudi več let po koncu vojne.

Ključne besede: Nemški rajh, južna slovenska meja, NDH, Sotla, Obsotelje

BORDER BETWEEN THE GERMAN REICH AND INDEPENDENT STATE OF CROATIA IN OBSOTELJE 1941- 1945: BETWEEN MEMORY AND MATERIAL REMAINS

During World War II, the present-day border between Slovenia and Croatia in the Obsotelje region was the southern border of the German Reich. The border which ran along the Sotla River was protected by the Germans with a high wire

fence and with land mines spread over a zone several kilometres wide. The border was additionally guarded by observation towers. After 1944, large-scale fortification works were begun along the entire border. They built firing trenches, machine-gun nests and bunkers, whose remnants are still clearly visible in the landscape today. The border could be crossed only at the guarded border crossings, which greatly changed the daily lives of the local population, many of whom owned land in both countries. Despite the hindered crossing of the border, lively smuggling activities developed across the Sotla River, while the land mines represented a means of arming the partisans. However, the land mines were also the main cause of numerous casualties among the population, even several years after the war had ended.

Keywords: German Reich, Southern Slovene Border, Independent State of Croatia, Sotla River, Sotla River Area

Anica MIKUŠ KOS

specialistka otroške psihiatrije, predsednica Slovenske filantropije

kos.a@siol.net

POGLED NA MNOŽIČNO NASILJE – PERSPEKTIVA MOJEGA ŽIVLJENJA

Predavateljica bo predstavila, kako so druga svetovna vojna in 27 let humanitarnega delovanja na področjih oboroženih konfliktov, vplivali na njeno videnje in razumevanje vojn in množičnega nasilja in na njeno državljansko in strokovno delovanje. Razmišlja o procesih, ki vzbudijo ali vzdržujejo zlo v človeku. Opozarja, da velike množice lahko prevzamejo ideologijo sovražnosti in uničevanja drugih in drugačnih. Predvsem se sprašuje, kaj je možno storiti, da bi bilo nasilja in trpljenja manj, da bi preprečili množične epidemije sovraštva in množičnega nasilja.

Ključne besede: oboroženi konflikti, nasilje, človečnost, sovraštvo, zlo, preprečevanje razraščanja sovraštva

Miha OJSTERŠEK

Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana
 mihaojsty@gmail.com

SLOVANSKI VODITELJI IN NJIHOVI GERMANSKI NASPROTNIKI: PRIMERJAVA VPLIVA POSAMEZNIKA NA RAZVOJ PLEMENSKE SKUPNOSTI PRI SLOVANIH IN GERMANIH

Ali so proces organizacije slovanske družbe (in s tem etnogeneze) v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku pospešili posamezniki oziroma plemenski voditelji?

Vprašanje slovanske družbene strukture in gospodarstva v 6. in na začetku 7. stoletja nam s svojimi podatki najbolj osvetljujejo: Prokopij (*Vojna z Goti*), Pseudo Cesarij (*Dialogi*), Menander Protector, Pseudo Mavrikij (*Strategikon*) in Konstantin Porfirogenet (*De administrando imperio*). Poročila bizantinskih piscev o nekaterih vidikih družbenega življenja Slovanov so podana s stališča bizantinske državne, upravne in predvsem vojaške ureditve. Njihov zorni kot je prav tako pod vplivom bizantinske organizirane sužnjelastniške države. Preko teh poročil lahko razberemo poteze rodovno-plemenske značilnosti družbene ureditve pri Slovanih. Slovani naj bi po Prokopiju, ki je za svoja poročila črpal informacije od slovanskih najemnikov v bizantinski vojski v Italiji in Konstantinoplu, živeli v plemenski »demokratski skupnosti«, v kateri so vse zadeve obravnavali na javnih zborovanjih, kot na primer zborovanje »skoraj vseh Antov« pri reševanju vprašanja rimskega vojskovodje Hilbudija. Poleg demokratične ureditve viri omenjajo odprtost družbe. Pseudo-Mavrikij v *Strategikonu* navaja, »da živijo v brezvladju in v medsebojnem sovraštvu, da ne poznajo nobene taktike ter se ne želijo boriti združeni«. Pseudo Cesarij je zapisal, »da v zgodnji fazi niso imeli voditeljev, če pa so se ti pojavili, so jih pobili«, prav tako pa Konstantin Porfirogenet v *De administrando imperio* poroča, »da Slovani (v Dalmaciji) nimajo »princev« (voditeljev), temveč le »župane«, plemenske starešine, tako kot v drugih slovanskih regijah«. Medtem drugi viri poročajo o več med seboj tekmovalnih voditeljih hkrati, kar naj bi jim onemogočalo medsebojno sodelovanje. Uspešni plenilski pohodi in z njimi povezan plen ter gospodarski razvoj, sta vplivala na pojav novega družbenega sloja. S tem je tudi njihova družba začela vse bolj izgubljati prvotne oblike rodovnih odnosov. Ta bogatejši in vplivnejši sloj je za uspešnost plenilskih pohodov preko Donave verjetno vložil več truda v povezovanje družbe v

večje plemenske zveze. Za razliko od drugih družbenih ureditev, v katerih je lahko prevladovala vojaška moč, ekonomski uspeh ali ideologija, je enakopravnost družbe zgodnjih Slovanov preprečevala, da bi si posameznik prisvojil oblast ali vpliv nad svojimi rojaki. V egalitarni družbi so posamezniki postali vodje plenilskih pohodov ali organizatorji obrambe, vendar je bil njihov vpliv le lokalnega pomena. Prvi poznani voditelji se poimensko omenjajo šele v poznem 6. stoletju: tako pri Menandru najdemo ime *Daurentios* ali *Dauritas* (pred letom 578); pri Teofilaktu Simokatti nalatimo na imena *Ardagastos* (med 585 in 593), *Musokios* (593) in *Peiragastos* (594); v viru *Miracula s. Demetrii* zasledimo ime slovanskega vojskovodje *Chatzon* (*Hacon*).

V prispevku želim predstaviti, kaj sploh vemo o teh posameznikih, o njihovih funkcijah v plemenski družbi in njihovem izvoru. Prav tako bom primerjal te posameznike z njihovimi germanskimi nasprotniki. Vprašanje je tudi, ali so lahko bili že ti prvi poznani voditelji tujega porekla, ki so s svojim znanjem in organizacijskimi sposobnostmi uspeli pridobiti dokaj stabilen vodstveni položaj. Bizanc se je zavedal vpliva zunanje vojaške grožnje na ustvarjanje vodij. Pseudo-Mavrikij svari pred izvajanjem prevelikega pritiska nanje, saj bi to lahko privedlo do njihove enotnosti z vzpostavitvijo enega voditelja. Obstoje voditeljev, čeprav le z lokalnim vplivom, namiguje na hierarhično strukturo moči, ki bi lahko funkcionirala le ob akumuliranju znatnega presežka, pridobljenega predvsem s plenjenjem, ki bi lahko financiral elito. Proces organizacije slovanskih družb bi lahko pospešili vojskovodje, ki so po izgubi položaja bežali proti zahodu pred azijskimi nomadi, ali tisti, ki so potovali proti vzhodu potem, ko jim je bilo odvzeto vodilno mesto med germanskimi ljudstvi (tak primer vojskovodje je član langobardske kraljeve družine Ildigis).

Ključne besede: plemenske skupnosti, slovanska družbena struktura, 6.-7. stoletje, slovanski voditelji, Slovani, Germani

Marjeta PISK

Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Ljubljana

marjeta.pisk@zrc-sazu.si

POMEN SOCIALNIH MREŽ ZNOTRAJ ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA IN OBLIKOVANJA SPOMINOV: PRIMER SPOMINSKIH ZAPISOV DUHOVNIKA

Neobjavljeni rokopisni spomini duhovnika Alojza Kodermaca, v katerih opisuje svojo življenjsko pot, predstavljajo dragocen vir podatkov o načinu življenja, predvsem semeniščnikov in mladih duhovnikov, v prvih desetletjih 20. stoletja. Poleg tega pa osvetljujejo piščev pogled na dogajanje v krajih, v katerih je živel, ko je zaradi dogajanja na Soški fronti in osebnih razlogov zapustil Gorico. Vpetost osebnih zgodbe v trenutne politične razmere in krajevno dogajanje izkazuje pomemben vpliv različnih socialnih mrež na vsakodnevno življenje posameznika, na njegovo presojanje dogajanja in oblikovanje spomina na to dogajanje. Z analizo socialnih mrež bom poskusila določiti ključne akterje, ki so pomembno vplivali na spominske zaznave pisca rokopisnih spominov in prek njih predstaviti del (deloma tekmujočih) opisov in interpretacij obdobja.

Ključne besede: rokopisni spomini, socialne mreže, prva svetovna vojna, lokalna zgodovina, duhovščina

Jelka PIŠKURIČ

Študijski center za narodno spravo, Ljubljana

jelka.piskuric@scnr.si

POLITIČNI MEJNIKI IN VSAKDANJE ŽIVLJENJE – PODOBA SOCIALIZMA V SPOMINIH PRIČEVALCEV

Leto 1948 je za jugoslovanski socializem pomenilo pomembno prelomnico, saj si je zaradi spora z Informbirojem Jugoslavija začela ustvarjati specifičen geopolitični položaj med Vzhodom in Zahodom. Spremenili pa se niso le zunanje politični odnosi, temveč tudi notranje politične smernice. Jugoslavija je leta 1950 začela kot svojo posebnost uvajati samoupravljanje, ki je med drugim gradilo na identifikaciji delavskega razreda s socializmom. Sredi desetletja je partijsko vodstvo kot eno od prioritet sprejelo izboljšanje življenjskega standarda, ki je rasel tudi zaradi ugodnih gospodarskih trendov. Ko so se v začetku šestdesetih let odprle še meje, so prebivalci prišli v večji stik s tujo popularno in potrošniško kulturo. Modernizacija in nove potrošniške dobrine so postopoma začele vstopati v slovenske kraje in domove. »Dobro življenje« je trajalo do začetka osemdesetih let, ko je zaradi politične in gospodarske krize ter slabšanja življenjskih razmer hitro raslo nezadovoljstvo. Slednje se je začelo javno izražati v drugi polovici desetletja, tudi v prebujenem zanimanju za človekove pravice in politične spremembe. V prispevku se ne bom osredotočila toliko na prelomnico kot na spremembe v naslednjih desetletjih. Pokazati bom skušala, kako so se spremembe odražale v vsakdanjem življenju pričevalcev in v njihovih spominih, ali so v jugoslovanskem tipu socializma videli razlike ali podobnosti z drugimi državami vzhodnega bloka. Predstavila bom, kaj so pričevalci izpostavljali kot prednosti in kaj slabosti jugoslovanskega tipa socializma – tako v prvem povojnem obdobju, v »zlatih letih« socializma kot v njegovemu zatonu. Socializem je bil dinamičen sistem, ki je skozi desetletja spreminjal svojo podobo. Prinesel je postopno modernizacijo in urbanizacijo, spreminjanje tradicionalnih vlog in življenja, relativno enakost in socialno varnost, seveda pa je imel tudi svoje politične in gospodarske omejitve. Prikazala bom, kako se je to odražalo v pripovedih pričevalcev, kako so videli razlike med posameznimi obdobji, kaj se jim je bolj vtisnilo v spomin in kaj manj, kako so videli gospodarsko krizo v osemdesetih letih ter razcvet civilne družbe in političnega pluralizma. Spomini pa niso le refleksija na podlagi individualnih izkušenj, ampak so vpeti v širši družbeni okvir.

Zato se bom v metodološkem razmisleku dotaknila tudi vpliva različnih javnih diskurzov in družinske zgodovine na spomine posnetih pričevalcev. Časovna distanca od konca socializma je spomine osvobodila nekdanjih ideoloških okvirjev, a hkrati so spremenjeni življenjski pogoji spodbudili nastanek novih mitov. V Sloveniji smo v javnih diskurzih priča različnim podobam in konceptualizacijam socializma, ki vplivajo na posameznike in njihovo razumevanje preteklosti. Velik vpliv na spominjanje ima tudi družinska zgodovina, ki posreduje vrednote, tradicije in spomine, s katerimi sooblikuje posameznikov odnos do preteklosti. Prispevek temelji na metodi ustne zgodovine. Poglavitni vir so posneta pričevanja posameznikov, ki so v obdobju socializma živeli v Ljubljani ali na področju njenega ruralnega zaledja. Vzorec izbranih pričevanj obsega različne generacije pričevalcev.

Ključne besede: socializem, Slovenija, ustni viri, spominjanje, vsakdanje življenje

Renato PODBERŠIČ

Študijski center za narodno spravo, Ljubljana

renato.podbersic@guest.arnes.si

MARCELLO MORPURGO IN NJEGOVA GORICA

Marcello Aronne Morpurgo, rojen leta 1919 v Trstu, je večino mladih let preživel v Gorici. Pripadal je stari in ugledni judovski družini, ki je pomembno zaznamovala večstoletno prisotnost Judov v mestu. Njegov stric Attilio Morpurgo je bil dolgoletni predsednik judovske skupnosti v Gorici v letih pred drugo svetovno vojno. Na univerzi v Padovi je Marcello leta 1941 diplomiral iz književnosti. Od septembra 1943 se je pred nacističnim preganjanjem skupaj z materjo Gildo skrival na podeželju v Benečiji (it. Veneto). Na svojem posestvu v kraju Quartarezza di Meduna sta jima nudila zatočišče grof Alessandro in grofica Luisa Wiel. Tam je Marcello delal kot domači učitelj za njuni hčeri. Zakonca Wiel sta bila leta 1997 vpisana med pravičnike med narodi. Po drugi svetovni vojni se je Marcello Morpurgo poročil z Miriam Bolaffio. Poučeval je po različnih krajih severne Italije, največ časa v Milanu, kjer je opravljal tudi vodstvene funkcije v šolstvu. Dolga leta je predsedoval italijanskemu združenju judovskih učiteljev. Po upokojitvi leta 1974 se je odselil v Izrael, kjer je nadaljeval s poučevanjem na univerzi v Berševi (Beersheba) in prevajanjem. Umrli je leta 2012 v Berševi.

Je avtor številnih zapisov o protagonistih in preteklem delovanju goriške judovske skupnosti, ki je danes ni več, saj je bila ukinjena leta 1969. Njegovo monumentalno delo »*Valdirose – Memorie della comunità ebraica di Gorizia*« iz leta 1986 ostaja temeljna analitična pripoved o izginuli judovski skupnosti iz diaspore, ki je dolga leta zaznamovala mesto ob Soči. Tako Marcello Morpurgo v svojih spominih navaja, da v Gorici pred drugo svetovno vojno ni bilo antisemitske tradicije, prisotna je bila le sovražnost, ki so jo izražali nekateri goreči člani fašistične stranke. Marcellova kratka vrnitev iz skrivališča v Gorico ob koncu druge svetovne vojne maja 1945 je pravzaprav nakazala vso tragiko judovske skupnosti, ki je bila praktično uničena med holokavstom. Lahko rečemo, da je bila Gorica v tistih dneh skoraj povsem brez Judov. Marcello Morpurgo se je takole spominjal tedanjih časov: »*Smo brez bivališča, brez pohištva in hišnih predmetov, ničesar nimamo, ostali smo le s tistim, kar smo imeli s seboj, in tudi to sta čas in obraba skvarila. In kaj bi se preveč žalili, mnogi so celo izgubili svoja življenja. Dobrine ne veljajo veliko v primerjavi s*

telesnim trpljenjem, pomanjkanjem in trpečo smrtjo deportirancev. Ostaja nam še dovolj energije, da pričnemo znova. A se nismo prerodili v novo življenje? Prerodili smo se v dobesednem pomenu, pred seboj imamo le prihodnost. Od preteklosti ostajajo le spomini in izkušnje, nič konkretnega.» (Morpurgo, Valdirose, str. 193).

Posamezniki so se sicer vračala iz skrivališč, izgnanstva in partizanskih enot, toda v mestu kmalu niso več videli svoje prihodnosti. To žalostno propadanje goriškega judovstva je opazoval tudi Marcello Morpurgo, najprej iz domačega mesta, kasneje iz Milana. Čeprav v mestu ni več živel, je do smrti ostal povezan z Gorico.

Ključne besede: Marcello Morpurgo, judovska skupnost, Gorica, rodbina Morpurgo, judovski izobraženci, spomini

Miha PREINFALK

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana

mpreinfalk@zrc-sazu.si

»VEDNO SEM BILA SLOVENSKEMU ŽIVLJENJU NAKLONJENA ...« USODA VIŠOKEGA PLEMSTVA NA SLOVENSKEM MED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN PO NJEJ

Druga svetovna vojna je na Slovenskem dočakala le peščica pripadnikov nekdanjega visokega plemstva (knezi, grofi, baroni). Velik del tega, nekdanj vodilnega družbenega stanu je do začetka 20. stoletja bodisi izumrl bodisi po letu 1918 zapustil novonastalo jugoslovansko kraljevino. Ostale so večinoma rodbine, ki so tu prebivale več stoletij in so dojemala ta prostor za svojo domovino. Večina od njih je imela kljub agrarni reformi v lasti še vedno obsežno posest, ki jih je odvrčala od odhoda v tujino. Druga svetovna vojna in obdobje po njej sta pomenila dokončen obračun z njimi. Značilno in primerljivo z drugimi državami je dejstvo, da se je le manjši del plemstva priključil nacističnemu gibanju, saj so med njimi prevladovali legitimisti in monarhisti, ki so odklanjali Hitlerjeve ideje, in so jih tudi nacistične oblasti označile za nezanesljive oz. kot svetovno nazorske nasprotnike. Nemalo je tudi poročil o njihovem podpiranju partizanskega gibanja oz. slovenskega prebivalstva. Kljub temu so bili neposredno po vojni skoraj vsi pripadniki nekdanjega plemstva razglašeni za Nemce oz. »volksdojčerje«. Tisti, ki se niso pravočasno umaknili iz Slovenije, so bili zaprti v zbirna taborišča. Tam so bodisi pomrli zaradi težkih bivanjskih razmer bodisi so bili usmrčeni, preživeli pa so bili pozneje izgnani iz slovenskega prostora. Vsa njihova (nekdanja plemiška) posest je bila zaplenjena in nacionalizirana. Proces degermanizacije in defevdalizacije slovenskega prostora je tako dejansko in tudi na simbolni način dosegel enega od končnih ciljev.

Ključne besede: visoko plemstvo, rodbine, druga svetovna vojna, volksdojčerji, slovensko prebivalstvo, degermanizacija, defevdalizacija, Slovenija

Jelka PŠAJD

Pomurski muzej Murska Sobota

jelka.psajd@guest.arnes.si, jelka.psajd@pomurski-muzej.si

VLOGA ŽENSKE NA PODEŽELJU POMURJA IN PORABJA: PREVZEMANJE MOŠKIH VLOG V ODSOTNOSTI MOŠKIH ČLANOV DRUŽINE

Na pomurskem in porabskem podeželju je bila vloga delitve na »ženska« in »moška« dela v 20. stoletju v škodo ženske, ki je, poleg svojega »ženskega« dela, opravljala tudi veliko »moških« del. V prispevku se ukvarjam z vzroki odsotnosti moških v družini in pri delu (npr. alkoholizem, vdovstvo, služenje v vojski, delo v tujini, neporočenost ženske ...) in vrste del, ki jih je ženska opravljala na podeželju. Poseben poudarek so rokodelska dela, ki veljajo za »moška« dela, skozi raziskavo in proučevanje pa se izkaže, da so pri tradicionalnih »moških« delih vedno sodelovale ženske (in otroci), na primer lončarstvo.

Ključne besede: Pomurje, podeželje, žensko-moška dela, rokodelstvo, lončarstvo

Irena RIBIČ

Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana

irena.ribic@muzej-nz.si

Urška PURG

Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana

urska.purg@muzej-nz.si

PREDSTAVITEV PROJEKTA »IN SEARCH OF FREEDOM – V ISKANJU SVOBODE: 1968–2018«

Druga svetovna vojna je pustila za seboj uničeno Evropo. Kljub ranam, ki jih je pustila vojna, je bila generacija, ki je to preživela, pripravljena na obnovev. Na zahodu se je razvijal svet blaginje, medtem ko se je na vzhodu hitro širila industrializacija. Študentski protesti leta 1968, v katerih so se študentje v evropskih mestih zavzemali za različne politične ideje, so presenetili tiste, ki so preživeli pomanjkanje in nevarnosti med vojno. Kljub različnim nacionalnim kontekstom protestov, so bili vsi enotni v njihovem pozivu k svobodi in demokraciji, s spodkopavanjem vseh vrst samoumevnih avtoritet. O vzrokih in posledicah protestov iz leta 1968 so v preteklih letih veliko razpravljali, kar dokazuje zapletenost te zapuščine in njen pomen za evropsko demokracijo. Danes se v času naraščajočih socialnih krivic zdi, da nas težave z vprašanji, ki so si jih zastavljali že leta 1968, še vedno zadevajo.

Projekt IN SEARCH OF FREEDOM: 1968–2018 (V iskanju svobode: 1968–2018) se osredotoča na to pomembno točko naše skupne zgodovine, da bi bolje razumeli preteklost in spodbujali spremembe v prihodnosti. Ponovno preučevanje sporočila iz leta 1968 spodbuja pomen spominjanja ter neodvisne civilne družbe pri oblikovanju demokracije. Z združitvijo partnerjev iz Slovenije, Španije in Poljske (Beletrina, zavod za založniško dejavnost in Muzej novejšje zgodovine Slovenije iz Ljubljane, Fundacija solidarnosti Univerze v Barceloni, Hiša srečevanj z zgodovino iz Varšave in MMC RTV Slovenija, ki zgodovinskemu dogajanju v 1968 in letih, ki so sledila, posveča posebno spletno mesto <http://www.rtvsllo.si/1968>), se z medgeneracijskim dialogom in aktivnim sodelovanjem osredotoča predvsem na študente preko pet glavnih delovnih sklopov. Na PREDAVANJIH in DISKUSIJAH študentje poglobljajo svoje znanje o protestih iz leta 1968 v različnih nacionalnih kontekstih in večajo ozaveščenost o skupnih evropskih vrednotah. Da bi poudarili lokalno razsežnost, partnerji ustvarjajo SPOMINSKE ARHIVE z osebnimi zgodbami

pričevalcev iz leta 1968. Mednarodni INSTAGRAM natečaj vključuje študente po vsej Evropi, ki navdihnjeni s pozitivnimi primeri preteklih bojev za svobodo, ustvarjajo osebno vizijo svobodne in demokratične družbe. Objavljene vsebine, zbrane med natečajem, bodo objavljene v izdani KNJIGI, na MEDNARODNI POTUJOČI RAZSTAVI ter v MODULU ŠTUDIJSKIH DELAVNIC o gibanju za državljanske pravice. V okviru projekta se na dvonivojski medinstitucionalni ravni zbirajo spomini, pričevanja udeležениh v takratnem dogajanju. Pod okriljem portala rtvsl.si pa je zaživelo posebno spletno mesto s spominskim arhivom, namenjeno objavljanju raznovrstnega gradiva, povezanega s temi prelomnimi časi. Poleg uradnih dokumentov in svežih novic se tu zbirajo tudi spomini iz osebnih arhivov pričevalcev, njihovih sorodnikov in prijateljev. Obenem se tudi založba Beletrina posveča snemanju intervjujev z akterji protestnega gibanja. Vloga Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, kot sodelujočega partnerja je povezati vsa področja in gradivo ostalih partnerjev v smiselno zgodbo v obliki mednarodnega razstavnega projekta.

Ključne besede: svoboda, protesti, 1968, študentska gibanja, spominjanje

Vida ROŽAC DAROVEC

Znanstveno-raziskovalno središče Koper

vida.rozac@zrs-kp.si

»PRAV PROTI FAŠISTOM V NAŠI VASI NI BIL NOBEN ...« ARHEOLOGIJA SPOMINJANJA NA ČAS FAŠIZMA NA ISTRSKEM PODEŽELJU

V prispevku izhajam iz stališča, ki so ga že v 80. letih prejšnjega stoletja razvili v okviru »Popular memory Group« pri Centru za sodobne kulturne študije iz Birminghama. Raziskovali so medsebojni vpliv med »zasebnim« in »javnim« spominjanjem. Opozorili so, da je spomin konstrukcija in da spomine sestavljamo tako, da se počutimo relativno udobno z našimi življenji v skupnosti, kar nam daje občutek pomirjenosti. Spomine, ki so boleči in neusklajeni s trenutno identiteto potiskamo v pozabo, ker travme in pritiski niso bili razrešeni. Pri ustnozagodovinski raziskavi na istrskem podežlju v času fašizma sem zato zasledovala, kako so spomini navadnih ljudi usklajeni oz. neusklajeni z uradnimi interpretacijami preteklosti, oz. kako se individualni spomin prepleta s kolektivnimi nacionalnimi reprezentacijami preteklosti. Kot je opozorila že Marta Verginella, so določena vprašanja obdobja fašizma še vedno slabo raziskana. Gre predvsem za vprašanja »oblik in podpore, ki jo je fašistični režim užival med posameznimi plastmi prebivalstva, pa tudi za vprašanje socialnega in gospodarskega vpliva materialnih bonitet, ki jih je Mussolinijeva oblast tudi na Primorskem tako kot drugje v Italiji podeljevala najrevnejšim ...«. Razloge za takšno stanje Verginella vidi v »kočljivosti vprašanj, ki že ob dosedanjem poznavanju tematike ne dopuščajo enostavnih ločnic med fašistično državo in slovensko družbo, niti ne zarišejo odločne črte med Italijani – fašisti in Slovenci – antifašisti, tj. ne dovoljujejo tistega enoznačnega, črno-belega prikaza primorske zgodovine, ki je edini funkcionalen »idealni« nacionalni pripovedi« (Verginella, *Primorski upor fašizmu 1920–1941*, 2008, str. 10–11). V prispevku se osredotočam predvsem na pripovedi pričevalcev v času fašizma, ki prehajajo od spominov in sovpadajo z nacionalnim kolektivnim spominom. Nanašajo se na raznarodovalne pritiske Italijanov in upor Slovencev, vse do odkrivanj sivih con zamolčane in travmatične preteklosti, ki se odražajo v različnih oblikah sodelovanja s fašističnim režimom.

Ključne besede: fašizem, istrsko podeželje, spomini, Italijani, Slovenci, primorska zgodovina

Marijan RUPERT

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov

marijan.rupert@nuk.uni-lj.si

KARMELA KOSOVEL: LEPA VIDA SLOVENSKE KULTURE?

Družina Kosovel je predstavljala pomembno kulturno in družabno stičišče na Krasu. Že oče Anton Kosovel je kot učitelj in pevovodja predstavljal močan temelj narodnega in kulturnega delovanja med lokalnim prebivalstvom. Poleg slovitega Srečka je bil pomemben starejši sin Stano, tudi sam pesnik in novinar. Doslej manj znana je bila usoda ženskega dela družine. Med tremi hčerami gre ob slavistki Anici omeniti predvsem Karmelo, ki se je zapisala glasbi, se učila klavirja na konservatoriju v Trstu in študij nadaljevala na glasbeni akademiji v Münchnu pri takrat uglednem glasbenem pedagogu Josefu Pembauru. Čeprav se ji je obetala lepa pianistična karijera in je nastopila na koncertih tudi v Ljubljani, so se njena pričakovanja počasi raztopila v zgodovinskem vsakdanu. Danes je skoraj najbolj znana kot neke vrste slovenska kulturna *femme fatale*, ki je uspela vzbuditi ljubezensko zanimanje najprej družinskega prijatelja Carla Curcia, nato pa Avgusta Černigoja in Josipa Vidmarja. Kljub slovitim snubcem se je odločila za avstrijskega slikarja Alfonsa Graberja, ki ga je spoznala med študijem v Münchnu v času korenitih evropskih političnih prelomov.

Skoraj pozabljeno jo bo v našo kulturno zavest skušal znova obuditi dokumentarni film, ki ga pripravlja RTV Slovenija po scenariju Marka Sosiča in Aleša Bergerja. Med snemanjem smo uspeli v Rokopisni zbirki NUK iz domače hiše v Tomaju pridobiti družinsko korespondenco, ki je v veliki meri razkrila njeno življenjsko pot in usodo. Ob prebiranju njenih pisem domačim dobimo odličen vpogled ne le v psiho mlade perspektivne umetnice, ampak tudi v zgodovinski ustroj časa in v kulturno in družbenopolitično realnost, v kateri je živela. Doba med obema svetovnima vojnama je tudi pri nas vendarle pomenila premik v družbenem položaju žensk: vprašanje emancipacije se pomembno premakne tudi na področje višješolskega izobraževanja, čeprav se socialni status še ne spremeni docela. Tudi primer Karmele Kosovel kaže na značilno ujetost v družbene, politične in družinske vzorce, na sistemsko podrejanje spola, ki še ne dopušča enakovredne participacije žensk v sodobnem življenju. Kot posebno vprašanje se ob gradivu posebej izkazuje

politična realnost, ki je zaznamovana z vzponom ideologije nacizma. Karmela Kosovel je študirala v Münchnu ravno ob vzponu Hitlerja; iz korespondence izvemo, da je bil njen mož pripadnik nacionalsocialistične stranke, in je ob anšlusu na Dunaju, kamor sta se kasneje preselila, podobno kot njegovi sonarodnjaki, navdušeno sprejel novo ureditev. Pisma na intimen, a zato nič manj poveden način razkrivajo nova družbena razmerja v okolju rajhovskega državnega totalitarizma, ko se na prvi pogled na osebnem mikro nivoju življenje ni dosti spremenilo, a je sistem temeljito in zelo na hitro vzpostavil nov red, tudi s pomočjo rasnih zakonov. Na tem mestu se radikalno pojavi vprašanje osebne odgovornosti posameznika, predvsem malega posameznika, ki nima posebnega (pravzaprav nikakršnega) vpliva in možnosti spreminjanja zgodovine, ideologije in družbenega reda, in njegovega odnosa do stvarnosti. Kaj pomeni v taki situaciji pristanek na antisemitizem ali celo njegovo odobravanje? Ali konformnost in možnost (udobnega) preživetja osebo odvezujeta eksistenčne odgovornosti do soljudi? Je upor sploh možen, je glas proti realen?

Karmela Kosovel je doživela in preživela zgodbo, ki v grobih obrisih spominja na odnos Martina Heideggerja in Hannah Arendt. Prav slednja je uspela v svojem filozofskem opusu najbolj adekvatno premisliti pozicijo posameznika v odnosu do oblasti in ideologije. Pozicijo, ki jo človeštvo doživlja neprestano, in jo – samo malo spremenjeno – živimo tudi danes.

Ključne besede: Karmela Kosovel, antisemitizem, nacizem, žensko vprašanje, emancipacija, ženske študije

Irena SELIŠNIK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
selisnik2@siol.net

Ana CERGOL PARADIŽ

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
cergolana@gmail.com

FEMINIZACIJA URADNIŠKEGA POKLICA PO PRVI SVETOVNI VOJNI IN USODE PRVIH URADNIC

Na podlagi pregleda dveh fondov personalnim map (SI_ZAL_LJU/0494 Mesto Ljubljana, Personalni spisi in SI AS 68, KBUDB – Upravni oddelek) bodo predstavljene spremembe v zaposlovanju žensk v uradniškem poklicu med leti 1900–1940. Sprva bodo prikazani kvantitativni kazalci, ti bodo pokazali splošne trende v zaposlovanju znotraj posameznega obdobja in nekatere demografske značilnosti žensk, ki so se zaposlovale v tem poklicu (starost, kraj rojstva, socialna mobilnost, poročni stan). Ob kvantitativnih bomo predstavljeni tudi kvalitativni vidiki s pričevanji o življenju žensk, ki so se zaposlovale v javni upravi. Njihove usode povezujejo skupne značilnosti, ki jih bomo umestile v procese usmeritve srednjega razreda k zaposlovanju v terciarnih dejavnostih oziroma v javni upravi. Kot posledica tehnične revolucije v telekomunikacijah in razširitvi funkcij javne administracije, sprememb v družini in emancipaciji žensk, je vse več mladih deklet ob podpori očetov odhajalo v službo. Prišlo je do feminizacije uradniškega poklica. Vendar pa, pomembni politični dogodki zelo različno zaznamujejo in določajo usode žensk, zaposlenih v uradništvu. Spremembe v političnih režimih, vzpostavljanje nacionalnih držav, vojne, vse to pripomore k presenetljivim odločitvam o nacionalnih konverzijah, umikih v zasebnost. Predvsem pa nas bo zanimalo, kako se je dejstvo, da so ženske orale ledino na enem izmed področij zaposlovanja, reflektiralo v njihovem življenju.

Ključne besede: spol, ženske, uradništvo, prva svetovna vojna, biografije, feminizacija

Anton SNOJ

diplomirani etnolog in kulturni antropolog in diplomirani zgodovinar
anton.snoj@yahoo.com

IDEJA O TREH VIDOVIH DNEVIH: REINTERPRETACIJA ZGODOVINE NA SLOVENSKIH ŠOLAH V PRVI JUGOSLAVIJI

V času stare Avstrije je bila šolska vzgoja нравно-verska, zato je moral celoten pouk odražati katoliški pogled na svet. Izbruh svetovne vojne je zaostрил razmere tudi v vzgojnem smislu, saj je bil učni načrt vojaško-domoljubno usmerjen. Po nastanku Kraljevine SHS je vzgojni smoter nove države postal narodno-domoljuben. Podobno kot nekoč je morala narodna in domoljubna vzgoja prežemati prav vsak šolski predmet. Enako je veljalo tudi za vse šolske slovesnosti. Učiteljstvo je moralo sicer ob praznovanjih slediti okvirnim navodilom iz Beograda, zaradi nerešenega narodnega vprašanja pa je lahko improviziralo pri temah, ki niso bile natančno določene ali prepovedane. Narod je bil jugoslovanski, Slovenci pa zgolj pleme. V govorih učitelji zato niso smeli uporabiti zveze »slovenski narod«, lahko pa so govorili o čisto navadnih »Slovincih«.

Neodvisno od državnega središča se je tako razvila ideja o treh *Vidovih dnevih*, ki ji lahko rečemo tudi ideja o slovenskem Kosovem polju. Ne najdemo je v nobenem učbeniku tistega časa, bila pa je osrednjega pomena v prazničnih učiteljskih govorih na ljubljanskih osnovnih šolah. V govorih na *Vidov dan* med letoma 1925 in 1926 so zelo poudarjali srbsko zgodovino ter boj za Primorsko in Koroško, ki sta ostali zunaj meja nove države. Skoraj tretjina slovenskega prebivalstva je živela v tujih državah, zato jugoslovansko zedinjenje po mnenju govorcev ni bilo popolno. Učitelji so srbsko zgodovino prek motiva maščevanja nad sovražnimi narodi spretno povezovali s slovensko in jugoslovansko prihodnostjo. V krvavem maščevanju nad Nemci in Italijani ter priključitvi pomembnih ozemelj so torej videli uresničitev svobode tako za »neodrešene rojake« kot zase. *Vidov dan* so praznovali kot dan maščevanja nad zatiralci, češ da so Srbi svoje žrtve maščevali že dvakrat, Slovenci pa na lastno maščevanje še čakajo. Učitelji so učencem želeli pokazati, da bodo s tem tretjim, slovenskim *Vidovim dnem*, Slovenci postali zreli za novo dobo. Govorci so se hoteli otresti podobe nedejavnosti pri ustvarjanju lastne države, ki jo je Slovincem in Hrvatom očitala uradna propaganda, in s tem posredno spodbuditi

otroke k obrambi celotne Jugoslavije, ki je bila v resnici ogrožena vzdolž večine svojih meja. Ideja treh *Vidovih dni* je bila torej uporabna tako za spodbujanje slovenstva kot jugoslovanstva, saj je nova narodno-domoljubna vzgoja hkrati osvobajala Slovence in ustvarjala Jugoslovane. Vse to je vodilo v vzgojo, ki je bila podobna stari avstrijski militaristični vzgoji, hkrati pa je bila drugačna, saj je rodbinski zvestobi in domoljubju dodala še narod. Velika politična dejavnost in bojevitost Slovencev pa sta se v polnem zamahu pokazali šele po razpadu Kraljevine Jugoslavije.

Ključne besede: šolske slovesnosti, nacionalna vzgoja, prazniki, maščevanje, Kraljevina SHS, Jugoslavija

Kaja ŠIROK

Muzej novejše zgodovine Slovenije, Ljubljana

kaja.sirok@muzej-nz.si

PRIČEVALCI KOT NARATORJI XX. STOLETJA

Spominjanje ni individualno dejanje in ne more biti interpretirano ločeno od samih dogodkov, saj nastopa kot dejanje, kot obdelava dogodka in mnenja, ki si ga je o tem ustvaril pričealec. Akt spominjanja poteka ob pomoči spominjanja drugih članov skupnosti – spomini so del kolektivnih naracij, izposojeni iz pripovedi drugih, deljeni in posredovani znotraj pripadajoče skupine. Kot tak pove veliko ne samo o dogodku, temveč tudi o tem, kako ga je posameznik sprejel, in kako se je v toku časa o njem oblikovala kolektivna sodba. A vendar opisani vlogi posameznik – sprejemnik in kolektivno – oblikovalec nista tako enostavni, kot se zdi na prvi pogled. Kaj se zgodi prej? Sprejemanje in posledično oblikovanje spomina ali sprejemanje iz že predhodno oblikovanega (kolektivnega) spomina? Navsezadnje, kdo je tisti, ki izvaja dejanje spominjanja: posameznik ali skupnost?

Prispevek bo predstavil osnovne zagate pri uporabi metodologije ustne zgodovine ter napake, ki se pojavljajo v interpretaciji pridobljenega gradiva. Pri svojem delu z ustnimi viri se zgodovinarji soočajo tako s problematiko verodostojnosti in pristranskosti preučevanih virov kot tudi z nerazumevanjem stroke za izbrano metodološko pot ter ustrezno uporabo metodologije. Ustni viri so zgrajeni, spremenljivi, pristranski in ne morejo biti interpretirani kot objektivni. Tu smo postavljani pred večno vprašanje o zgodovinskih virih kot objektivnem gradivu v raziskovalnem delu. Ustni viri so rezultat skupnega dela pripovedovalca in poslušalca, ki jih išče, posluša, o njih sprašuje. Ustna zgodovina je predvsem delo na odnosih – med pripovedovalci in raziskovalcem, med dogodki iz preteklosti in dialoškimi oblikami pripovedi v sedanjosti. Zavedanje, da pri oblikovanju vprašanj in dogovorov pri intervjuju sodelujeta tako intervjuvanec kot izpraševalec in da je intervju dokument z dvema avtorjema, bi moralo biti prva predpostavka razumevanja interpretativne vrednosti podane pričevalčeve zgodbe. Obenem ne smemo zanemariti dejstva, da se kolektivno v spominjanju krepi ob komemoracijah, javnih slovesnostih ob pomembnih dogodkih, odpiranju spomenikov ter obeleževanju tistih prostorov spomina, ki jih kolektivna skupnost ritualno časti. Čeprav so posamezniki tisti, ki se spominjajo, moramo proces spominjanja razumeti kot družbeno tvorbo, ki jo

oblikujejo dejavniki in družbeni procesi. Razumevanje »dobe pričevalca« ni stvar transkripcije intervjujev, temveč dialogov, kriterijev razumevanja časa in razumevanje osebe, ki je svojo izkušnjo delila z nami.

Ključne besede: kolektivni spomin, ustna zgodovina, pričevalci, akt spominjanja, komemoracija

Nadja TERČON

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

nadja.tercon@guest.arnes.si

SAVA IN JOLANDA, PRVI SLOVENSKI POMORŠČAKINJI

Prispevek bo predstavil življenjski zgodbi prvih dveh pomorščakinj slovenskega rodu Sava Kaluža in Jolande Gruden, poročene Mažer. Spregovoril bo o vstopanju žensk v tradicionalni moški poklic pomorščaka in povezal vstopanje Slovencev in Slovenk v pomorstvo po drugi svetovni vojni. Obravnavani fenomen bo postavljen v nacionalni kontekst ter povezan z okoljskimi politično-diplomatsko-gospodarskimi in družbenimi dogodki na področju današnje slovenske obale.

Povezava žensk z morjem je skozi preteklost znana v največji meri v vlogi življenjskih sopotnic pomorščakov, njihovih mater ali hčera, oziroma potnic na potniških ladjah. Čeprav poznamo posamezne primere aktivnih pomorščakinj v preteklosti, je teh zelo malo. V preteklosti smo jih na ladjah zaznali kot spremljevalke mož, običajno kapitanov, kot podjetne posameznice, ki so se spopadale z ladjarstvom, jadralke in veslačice, večinoma pa doma kot življenjske sopotnice. V tem kontekstu moramo kot ladjarko izpostaviti Ivano Mucha, rojeno Gorup, Slovenko, ki se je v drugi polovici 19. stoletja v Trstu zelo ambiciozno podala v ladjarske posle. Zaposlovanje žena na trgovskih ladjah se je odprlo takoj po drugi svetovni vojni, saj se je v tem obdobju odnos do žensk zelo spremenil. Ženske so se med drugo svetovno vojno preizkusile tudi v t. i. »neženskih« zadevah, postale so in se dokazale kot borke, ker so bile tudi v težkih razmerah sposobne vzdržati. Zaposlovali so jih tudi zato, ker so ladje prevažale povojne ekonomske in politične emigrante. Skrbele so za potnike, med katerimi je bilo veliko žensk in otrok, ki jim je bila potrebna posebna skrb. So se pa dekleta v tem času tudi šolala na pomorskih šolah. Na Primorskem je to povezano z ustanovitvijo *Slovenske pomorske trgovske akademije (SPTA)* v Žusterni pri Kopru, predhodnico današnje *Srednje pomorske šole*, ter malo kasneje z ustanovitvijo edinega slovenskega ladjarskega podjetja *Splodne plovbe*.

Na prvo slovensko pomorsko šolo SPTA v Žusterni pri Kopru sta se vpisali tudi Sava Kaluža, ki je bila rojena v Ilirski Bistrici, in Jolanda Gruden iz Nabrežine pri Trstu. Jedro prispevka bo temeljilo na njunem pomorskem šolanju ter službovanju na ladjah, zlasti pa o razlogih odločitve za ta poklic.

Ključne besede: ženske, pomorstvo, moški poklici, pomorščakinje, Sava Kaluža, Jolanda Gruden

Maja VEHAR*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino*

maja.vehar@ff.uni-lj.si

SPOMINI NA ŽIRI KOT OBMEJNI KRAJ V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE

S podpisom Rapalske pogodbe so Žiri leta 1920 postale obmejno mesto. Meja med takratno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Kraljevino Italijo je v okolici Žirov potekala po grebenu Mrzlega Vrha, obšla Breznico pri Žireh, ki je postala Italijanska, se spustila v Osojnico ter se nato ponovno dvignila do Spodnjega Vrsnika in se nadaljevala proti Spodnjemu Zavrnatcu. Če se je prva svetovna vojna tega območja dotaknila predvsem ob koncu – z razmejitvijo – pa so vihro druge svetovne vojne prebivalci občutili že od vsega začetka. Na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, so bile na glavnih prometnih točkah že postavljene žične ovire. Še istega dne pa se je pričelo tudi izseljevanje iz kraja zaradi strahu pred italijanskim napadom. Drugi dan vojne so bili iz kraja umaknjeni javni uradi, prebivalstvo pa naj bi se po navodilih iz razglasa preselilo v Dobrovo in Horjul. 8. aprila je sledila detonacija mostov, tri dni kasneje pa so Žiri zasedli Italijani. Po kapitulaciji Jugoslavije je sledila delitev ozemlja – meja med nemškim in italijanskim okupiranim ozemljem je od Mrzlega vrha do Spodnjega Vrsnika potekala po rapalski meji. Nato se je pri mejnem kamnu št. 40 razcepila in v žirovsko ozemlje je zarežala nova meja, ki se je od tromejnika (med Italijo, Ljubljansko pokrajino ter nemškim okupiranim ozemljem) na Spodnjem Vrsniku spustila v Sovro in Brekovice ter se nato po Martinški grapi vzpela na Opale in se preko Račeve nadaljevala proti Planini nad Horjulom.

Po razdelitvi so tako Žiri spadale v nemško okupacijsko območje in okoli 30 nemških žandarjev ter finančnih stražnikov se je 20. april nastanilo v prosvetnem domu. Pričeli so izvajati raznarodovalno politiko – tako so npr. drugi dan po prevzemu oblasti slovenske napise zamenjani z nemškimi. Prebivalstvo pa je prizadelo tudi dejstvo, da so ostali odrezani od nekaterih krajev. Zaradi lege ob meji so bile namreč zaprte povezave proti Vrhniki, Logatcu ter Idriji, edina odprta pot je vodila proti Škofji Loki. Do sprememb je prišlo 23. oktobra 1943, ko se je nemška vojska umaknila iz Žirov, na osvobojenem ozemlju pa je nastala ilegalna partizanska oblast. Območje je bilo nato priča državljanski vojni ter nemškim ofenzivam vse do konca vojne. Obmejna napetost pa je ostala vse do 50. let, ko je bilo rešeno

mejno vprašanje med Italijo in Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. Da je vojna globoko zaznamovala življenja Žirovcev, je razvidno iz podatka, da je med drugo svetovno vojno življenje izgubilo 312 oseb oziroma 9,6 % prebivalstva. Tako se zastavljajo vprašanja, kako so prebivalci doživljali okupacijo, kako jih je zaznamovala razmejitev ter kako (če) so ostanki nekdanje meje vidni danes.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Žiri, okupacijski sistemi, meja, Nemčija, Italija

MEMORIES OF ŽIRI AS A BORDER TOWN DURING WORLD WAR II

By signing the Treaty of Rapallo, Žiri became a border town in 1920. The border between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and the Kingdom of Italy ran in the vicinity of Žiri along the ridge of Mrzli vrh, crossing Breznica, which became Italian, descended into Osojnica and then rose again to Spodnji Brsnik, and continued towards Spodnji Zavratac. While World War I only brushed this area - with delimitation - the maelstrom of World War II affected the locals from the very beginning. On Palm Sunday, April 6, 1941, wire posts were already installed at the main traffic points. On the same day, the locals started leaving the town out of fear of an Italian attack. On the second day of the war, public offices were withdrawn from the town and according to the announcement, the population was supposed to move to Dobrovo and Horjul. On April 8, the bridges were detonated and three days later, Žiri were occupied by the Italians. After the capitulation of Yugoslavia, the division of territory followed - the border between the German and Italian occupied territories ran from Mrzli vrh to Spodnji Vrsnik - that was the Rapallo border. At the boundary marker No. 40 the border split and cut another border into the Žiri territory, running from the tripoint (between Italy, Ljubljana region and the German occupied territory) on Spodnji Vrsnik and descending into Sovra and Brekovice, ascending over Martinška grapa to Opale and continued to Planina nad Horjulom through Račeva.

After the partition, Žiri became a part of the German occupation zone and around 30 German Gendarmerie and financial guards settled in the educational centre on April 20. They started to conduct Germanisation policies. For instance,

on the second day after assuming power, the Slovene inscriptions were replaced by the German ones. The population was also cut off from other areas since all connections to Vrhnika, Logatec and Idrija were closed off, with only the road to Škofja Loka remaining open. The changes came on October 23, 1943, when the German army withdrew from Žiri and the liberated territory was taken over by the illegal partisan administration. The area was ravaged by the civil war and German offensives until the end of the war. Border tensions remained until the 1950s when the border issue between Italy and the Federal People's Republic of Yugoslavia was resolved. That the war profoundly affected the people of Žiri is evident from the fact that during World War II, 312 people lost their lives, which accounts for 9.6% of the population. This raises questions about how the population experienced the occupation, how they were affected by the partition, and how (if) the remains of the former border are still visible today.

Keywords: World War II, Žiri, occupational systems, border, Germany, Italy

Ivan VOGRIČ

mag. zgod. znanosti, Ljubljana

ivanvogric@hotmail.com

USODE SLOVENSКИH PROSTOVOLJCEV V SESTAVI PROTITURŠKIH SIL V LETIH 1875–1878

Letos mineva 140 let od avstro-ogrske zasedbe Bosne in Hercegovine (1878), prelomnega dogodka, ki se je zarezal v zgodovino jugo-vzhodne Evrope in stare celine nasploh. V sestavku prikazuje avtor izkušnje Slovencev, ki so sodelovali v nekaterih drugih dogodkih neposredno pred zasedbo, v prvi vrsti protiturški vstaji leta 1875, in delno v vojnah med Srbijo in Turčijo v letih 1876–1878. Šlo je za nekaj deset Slovencev, ki so se pridružili protiturškim silam kot prostovoljci in ki so pri tem imeli zelo različne izkušnje. Nekateri so se namreč neposredno pridružili upornikom, drugi pa srbski vojski; nekateri od te zadnje skupine se sploh niso udeležili bojev, saj je srbska vojska razpustila enote prostovoljcev še preden je sklenila stopiti v vojno s Turčijo. Avtor skuša ugotoviti, kako so ti dogodki vplivali nanje, predvsem preko njihovih neposrednih pričevanj.

Najbolj znani Slovenec, ki se je udeležil bojev proti Turkom sredi sedemdesetih let 19. stoletja je bil Miroslav Hubmajer. Glede na to, da je bilo o njem objavljenih več zapisov, posveča avtor večjo pozornost pričevanju nekaterih drugih udeležencev, v prvi vrsti Goriškima Slovincema Lovru Žvabu in Janku Stibilju (Stibielu), ki sta o dogodkih poročala preko takratnih časnikov na Slovenskem. Podatki o nekaterih drugih udeležencih so žal fragmentarni; o njih izvemo le posredno, preko pričevanj navedenih prostovoljcev.

Ključne besede: protiturške vstaje, Slovenci, Bosna in Hercegovina, Srbija, 1875–1878

Matija ZORN

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika

matija.zorn@zrc-sazu.si

Peter MIKŠA

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino

peter.miksa@ff.uni-lj.si

RAPALSKA MEJA IN NJENA DEDIŠČINA

12. novembra 1920 sta v italijanskem mestu Rapallo Kraljevina SHS in Kraljevina Italija podpisali pogodbo, s katero je bila po prvi svetovni vojni določena meja med državama – rapalska meja. Z gledišča Slovencev je Italija dobila tretjino slovenskega etničnega ozemlja, poleg tega pa tudi dele Hrvaške (Istra in del Dalmacije). Razmejitvena črta je v grobem potekala po razvodju med črnomorskim in jadranskim povodjem, v severnem delu po visokogorju Julijskih Alp, v osrednjem delu po hribovju predalpskega sveta, v južnem delu pa po Dinarskem hribovju. Mejo so na terenu uradno označili z mejniki ter jo natančno vrisali v zemljevide merila 1 : 5000. Razdeljena je bila na sedemdeset sektorjev, ki so jih ločevali glavni mejniki. Med njimi so natančen potek meje označevali številni mejniki druge vrste, ki jih je bilo okrog 5000. Danes jih je ohranjenih približno četrtnina. Nova meja je spremenila življenje ljudi, mnogi so zaradi nje izgubili vir zaslužka. Zaradi revščine je začelo cveteti tihotapstvo (kontrabant). Tihotapili so vse: od moke, mesa in cigaret, do vžigalic. Najdonosnejše je bilo tihotapljenje živine in konj. Tihotapstvo je bilo nevarno, vendar dober vir zaslužka. Kljub dogovoru o poteku meje, sta obe strani začeli mejo utrjevati »za potrebe« bodočih mejnih sporov. Prvi so z utrjevanjem začeli Italijani v dvajsetih letih 20. stoletja. Do večjega utrjevanje pa je na italijanski strani prišlo leta 1931, ko so začeli z izgradnjo večjega števila podzemnih in nadzemnih utrd in kasarn, povezanih v Alpski zid. Na jugoslovanski strani se je podobna pobuda tudi že pojavila sredi dvajsetih let, a pred letom 1935 ni prišlo do večjega utrjevanja, ko so začeli z izgradnjo Rupnikove linije. Obrambna linija nikoli ni služila svojemu namenu, saj je bila zapuščena še pred italijanskim napadom na Jugoslavijo v »aprilski vojni« leta 1941. Ostanki tega italijanskega in jugoslovanskega utrjevanja so vidni še danes ter predstavljajo turistični potencial. Na začetku

druge svetovne vojne so Italijani po okupaciji Kraljevine Jugoslavije, z Nemci 8. julija 1941 v Berlinu podpisali nov dogovor o poteku meje. Severni del rapalske meje je še služil kot državna meja (med Italijo in Nemčijo), njen južni del pa je postal notranja italijanska pokrajinska meja. Po drugi svetovni vojni je bila meja med Italijo in Jugoslavijo premaknjena proti zahodu, veliko bližje slovenski zahodni etnični meji. Poleg materialnih ostankov (utrdbe, mejniki) ima, sicer le približno četrto stoletja trajajoča meja, posledice v slovenski regionalni pripadnosti, še vedno pa se deloma odraža tudi v različnih upravnih razdelitvah.

Ključne besede: rapalska meja, zahodna slovenska meja, Alpski zid, Rupnikova linija, Primorska

THE RAPALLO BORDER AND ITS HERITAGE

On 12 November 1920, the Italian town of Rapallo witnessed the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Italy signing the Treaty of Rapallo, which determined the post-WWI border between the two countries. From the Slovene viewpoint, Italy gained a third of the Slovene ethnic territory, as well as parts of Croatia (Istria and part of Dalmatia). The demarcation line ran roughly along the watershed between the Black Sea and the Adriatic Sea, along the high mountain range of the Julian Alps in the north, the Alpine foothills in the central part, and along the Dinaric Mountains in the south. On the actual terrain, the border was formally marked with boundary stones and precisely recorded in the maps with the scale of 1:5,000. The border was divided into 70 sectors, which were separated by main boundary stones. Between these main boundary stones, approx. 5,000 boundary stones of a different kind marked the precise route of the border. About a quarter of them have been preserved to this day. The new border altered the lives of people and caused many of them to lose their sources of income. To fight poverty, many turned to smuggling (contraband), which began to flourish. Virtually anything could be smuggled, from flour and meat to cigarettes and matches. Smuggling cattle and horses was the most lucrative activity. Although dangerous, smuggling was a good way to earn a living. Despite the agreement on where the border should be, both sides began fortifying it, fearing potential future border disputes. Such activities were first undertaken by the Italians in the 1920s. In 1931, they initiated fortification work on a greater scale, constructing a large number of un-

der- and above-ground fortifications and barracks, which formed the Alpine Wall. On the Yugoslav side, a similar initiative was given in the mid-1920s, but no major fortification efforts were realised before 1935, when the Rupnik Line construction began. The defence line never served its purpose as it had been abandoned even before Italy attacked Yugoslavia in the April War of 1941. The remnants of Italian and Yugoslav fortifications are still visible today and have tourist potential. At the beginning of WWII, the Italians signed a new border agreement with the Germans on 8 July 1941 in Berlin, following the occupation of the Kingdom of Yugoslavia. The northern part of the Rapallo Border still served as the national border (between Italy and Germany), while its southern part became Italy's internal regional border. After WWII, the border between Italy and Yugoslavia moved towards the west, much closer to Slovenia's western ethnic border. In addition to material remnants (fortifications, boundary stones), the border, albeit used for only 25 years, has echoed in the Slovene regional affiliation, and is still partly reflected in various administrative divisions.

Keywords: Rapallo Border, Western Slovene Border, Vallo Alpino, Rupnik Line, Slovene Littoral

Jasna ŽIŽEK

Osnovna šola I Murska Sobota

jasna.zizek@gmail.com

ZGODBE O ARHITEKTU NOVAKU IN NJEGOVIH DELIH: RAZISKOVALNA NALOGA S PODROČJA ZGODOVINE UČENK OŠ I MURSKA SOBOTA

Osnovna šola I Murska Sobota se nahaja na obrobju mestnega parka, na kraju, ki so ga nekoč obdajali le travniki. Tovrstna postavitve šole na prostrano ravnico je bila namenjena boljši in večji rekreaciji učencev. Ta ideja o gibanju je navdajala tudi Franca (Ferija) Novaka, arhitekta, ki je s svojo kreativnostjo in premišljenostjo snoval urbanistični razvoj Murske Sobote. Prihodnje šolsko leto bo naša šola obeležila 60. obletnico svojega delovanja. V ta namen so učenke pod mojim mentorstvom izdelale raziskovalno nalogo o arhitektu, ki je zasnoval stavbo, ki še danes izstopa s svojim svetovljanskim slogom. Sam arhitekt Novak je med mlajšimi generacijami skorajda nepoznan. V ta namen smo z učenkami spoznavale njegovo delo skozi pripovedi informatorjev, ki so ga osebno poznali, nadgrajevali njegova dela ter stanovalcev, ki v njegovih delih še danes živijo. V svojem prispevku želim predstaviti arhitekta Novaka, snovalca sodobne Murske Sobote, katerega delo se je zaradi tragične nesreče veliko prehitro končalo. Informatorji, ki so nam pripovedovali o njegovem osebnem življenju so bili izjemno temeljiti in obžalovali premajhno poudarjanje dela arhitekta Novaka v Murski Soboti. Prav tako smo obiskale kar nekaj domov in se na lastne oči prepričale o kvaliteti gradnje in njegovem arhitekturno modernistično usmerjenem pogledu. Pri samem delu so učenke naletele tudi na nekaj preprek. Pri tem želim predstaviti, kaj je učenkam delalo največ težav, kako smo prepreke reševale in kakšno je bilo končno zadovoljstvo ob zaključku in predstavitvi raziskovalne naloge. Raziskovalna naloga je bila na srečanju mladih raziskovalcev Pomurja ocenjena z zlatim priznanjem in se uvrstila v prvi krog državnega tekmovanja. Ob pripravi raziskovalne naloge so učenke vložile ogromno svojega časa, hkrati pa sem ob pogovoru z njimi spoznala, da so svoje na novo pridobljeno znanje širile tudi med svoje sovrstnike. Murska Sobota je majhno mesto, ki skriva še veliko neodkritih zakladov. Raziskovalne naloge so eden izmed najprimernejših načinov, da privabimo mlajše generacije, ki poleg tekmovalne note pridobijo ogromno splošnega znanja.

Ključne besede: raziskovalna naloga, Murska Sobota, Feri Novak, arhitektura, urbanizem

39. zborovanje ZZDS smo pripravili v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Ljubljana, Muzejem novejšje zgodovine Slovenije in Znanstveno-raziskovalnim središčem Koper. Dogodek sodi med dogodke Evropskega leta kulturne dediščine.

MUZEJ NOVEJŠJE
ZGODOVINE SLOVENIJE

Za podporo zborovanju se zahvaljujemo tudi SVIZ Sindikatu vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture, Oddelku za zgodovino FF v Ljubljani in drugim podpornikom.

